

Els Guimerà, una noblesa de la terra

per Eva Serra

La Guerra dels Segadors, també una revolució política

Fa un anys el debat sobre el tema de la transició del feudalisme al capitalisme m'impulsava a intentar la recerca de les arrels socials agràries de la Guerra dels Segadors. No obstant això, l'enfocament de la Guerra dels Segadors només des de la perspectiva social agrària, ja fos sota la reacció feudal, o sota l'enfocament fiscal, era també un enfocament parcial que explicava coses però limitava la globalitat de la qüestió.

La Guerra dels Segadors necessita molts enfocaments des de la conjuntura fins als canvis d'estructura, però especialment en relació amb els mecanismes de dominació política i les tensions en el sistema de poder: evolució institucional, dinàmica de les lleis i dialèctica institucions/corona, lligada al tema dels greuges i les contrafaccions. Un enfocament que permeti situar el sentit social i polític polivalent del resistencialisme en un context internacional on imperialisme i formació de l'estat modern eren una mateixa cosa.

Els fets de 1640-1652/59 a vegades han estat valorats des d'òptiques contraposades molt parcials. Els qualificatius de revolta aristocràtica i/o revolta pagesa són visions reals però alhora insuficients que sovint, pel que fa al primer qualificatiu, s'han aplicat al terreny institucional i, pel que fa al segon, al terreny social.

No hi ha dubte que el juliol del 1640 hi hagué dos aixecaments, però en cohesió i dialèctica simultànies.

L'actuació de la Diputació del General del Nadal de 1640 ha estat interpretada com a determinant de la marginació de la base popular amb «la subsegüent prevalença política de la guerra internacional», perquè l'atac popular de signe antifrancès perjudicava la línia dels dirigents polítics.¹ Aquest tema, com el de l'aliança amb França per imperatius socials dels dirigents polítics,² o

1. *Les corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de Corts de la Junta General de Braços celebrada al Palau de la Generalitat de Catalunya del 16 de setembre del 1640 a mitjan març del 1641.* Edició del text, introducció i notes pel P. Basili DE RUBÍ. Pròleg del P. Ramon VIDAL (Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976), p. 26 del pròleg.

2. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640* (Barcelona 1966), p. 465. A. SIMON I TARRÉS, *Catalunya en el siglo XVII. La revuelta campesina y popular de 1640*, «Estudi General. Miscel·lània Commemorativa del desè aniversari del Col·legi Universitari de Girona 1969-1970/1978-1980». 1. vol. I (1981), ps. 137-147.

com la interpretació de l'esclat dels segadors en el sentit que l'havia facilitat una forta crisi de relacions senyors/bandolers,³ no exclou el doble caràcter amb vinculacions internes de l'aixecament, que possiblement va durar tota la guerra i podria explicar, per exemple, les relacions i les tensions institucionals amb els almogàvers o els miquelets.⁴

Ara bé, també és cert que allò que donà entitat política a la revolta fins a l'extrem de fer esdevenir insuficient aquest concepte fou el seu caràcter institucional amb argumentacions polítiques en termes de dret, com els arguments de contrafacció de la «Información» de la pragmàtica de fortificacions del 1639,⁵ al costat de raons de doctrina teològica com la «justificació en consciència...» del 1640.⁶ Després de ser teatre de lleves i d'allotjaments —si més no d'ençà del 1626— i quan el feixuc estacionament militar anava a esdevenir ocupació sense embuts, en un ràpid procés es passà de la dialèctica de les contrafaccions a la guerra amb el rei i a l'aliança amb França per imperatius militars.

El dietari o procés de corts de Pau Claris és molt revelador en aquest sentit. Potser s'ha avançat poc en termes d'interpretació històrico-política dels fets de 1640-52/59 i encara som presoners de la dialèctica historiogràfica estat modern *versus* resistencialisme medievalitzant aristocràtic. Això —tot i que la historiografia nacional ha estat més influïda per Bofarull que no pas per Pujol i Camps— explicaria el retard de la publicació d'un text com el de les corts de Pau Claris quan ja, segons paraules de Rovira i Virgili, hi havia la intenció de fer-ho des del 1921. Però no es féu fins el 1976 i encara fora dels medis acadèmics.⁷

La guerra secessionista del 1640 es polaritzà entorn de les contrafaccions i contra l'ocupació. Aquests temes, en bona mesura, centren, per exemple, els raonaments de la *Proclamación catòlica*.

El convenciment d'esdevenir terra de conquesta era diàfan.

Era sota aquesta pressió que les institucions explicaven sense eufemismes les bases de la seva cultura política: «*Este es el mayor blasón de Cataluña tener*

3. X. TORRES I SANS, *Nyerros i cadells i bàndols i bandolerisme a la Catalunya de l'Antic Règim (1590-1640)*, tesi doctoral (Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, març de 1988), vol. III, p. 1049.

4. E. ZUDAIRE HUARTE, *El conde-duque y Cataluña* (Madrid 1964), ps. 369-370. Jordi VIDAL PLA, *Guerra dels Segadors i crisi social* (Barcelona 1984), ps. 53-54. E. SERRA, *Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors*, «Les Corts a Catalunya. Congrés d'Història Institucional» (Barcelona, 28-29-30 d'abril de 1988; en premsa). Estant en galerades aquest article ha sortit la *Història de Catalunya* de Nuria Sales que procurarem tenir en compte. Núria Sales remarca que no manquen ni ocasions de cooperació ni ocasions de conflictes sagnants entre «tercios» de segadors i «almogàvers», aviat rebatejats miquelets, durant la Guerra dels Segadors (*Història de Catalunya*, vol. IV, ps. 349-350).

5. La importància d'aquest document l'ha posada en relleu Víctor FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta* (Vic 1987), ps. 300-310.

6. Segons Víctor Ferro (*La justificació...*), representa la recepció oficial a Catalunya de la teoria política dels teòlegs juristes castellans del segle XVI (*El dret públic català...*, p. 432).

7. La confrontació interpretativa entre Bofarull i Pujol i Camps més aviat s'ha tendit a reforçar que no pas a superar. Elliott mateix, tot i tenir clar que no era un tema ben vist per l'Espanya oficial de Franco —fins a l'extrem que Vicens Vives va pensar que el seu article era millor publicar-lo en anglès en lloc de fer-ho en castellà—, es lamenta de l'allunyament intel·lectual de Ferran Soldevila i Batista i Roca pel que fa a la seva interpretació de la Guerra dels Segadors («L'Avenç» [febrer de 1989], núm. 123, p. 58).

*el derecho de sus condes todo el principio en la elección de los vassallos y que sus leyes se establezcan por vía de contrato ... De todos estos principios se infieren ... que el conde ... no usa de poder absoluto, ni haze leyes solo ni puede derogarlas.»*⁸

La defensa de les lleis no era, però, només un neguit oligàrquic, ja que «l'oposició que los deputats ... fèyan ... en observança de privilegis, llibertats y exemptions» ho feien «tant per la obligació de son jurament quant excitats dels continuos y dolorosos llantos de las universitats, vilas i llochs de la província als allotjaments pretesos y intentats en ella contra sos privilegis y constitucions...».⁹ La pressió de l'aixecament rural sobre els dirigents polítics bé prou l'expressava el famós exèrcit cristià sobre Barcelona del juny de 1640.

Entre els mites de l'època no sols hi ha el de Carlemany, que de fet legitima els dirigents, sinó també el d'un cert igualitarisme «*por las libertades que gozan los catalanes, todos son idalgos*», diu la *Proclamación católica*. I reclamava, en relació amb el mot, una triple accepció: ciutadania, en el sentit del dret romà, filiació goda i exempció d'impostos: «*Por esta razón se llamaron francos los catalanes, no por nación sino por franqueza e idalguía.*»¹⁰ I al mite de la franquesa, s'hi sumava el rebuig de la monarquia imperial: «*No es justo, señor, que soldados insolentes derramen la sangre catalana, hecha a salir corriendo de las venas, para ganar a V. Magestad coronas.*»¹¹

La Guerra dels Segadors no pot ser tipificada com una mera revolta de separatisme aristocràtic perquè hi havia la defensa de tot un model polític presidit per la Diputació del General i la ciutat de Barcelona. Al capdavant de l'aixecament lògicament s'hi trobà un sector de la noblesa catalana fora d'una aliança absolutista imperial, i és evident que la presència d'aquest sector, vinculada a la presència sense fissures de Barcelona, és el que féu de l'aixecament quelcom més complex que una revolta pagesa i oferí al mateix temps terreny a la mobilització pagesa.

Jordi Vidal va començar a estudiar el sector nobiliari que s'exilià. En bona mesura l'exili nobiliari no coincidí pas amb l'esclat de la revolta de l'estiu del 1640 i malgrat la pressió dels motins i els avalots populars. L'exili estigué, sembla ser, més en relació amb l'aliança amb França que no pas amb la revolta pagesa. Jordi Vidal ja ha plantejat precisament que només el 12 % dels 143 assistents del braç militar a la reunió dels braços generals de Pau Claris del 10 de setembre de 1640 s'exiliaren en el transcurs dels dotze anys de guerra.

L'any 1646 el nombre d'exiliats pertanyents al braç militar representava quasi el 95 % de la totalitat d'exiliats; ara bé, aquests només eren el 23 % del braç militar reunit a les corts del 1626 i, com ja he dit, el 12 % del que va assistir a la convocatòria de Pau Claris del 10 de setembre de 1640.¹² Això

8. *Proclamación católica...*, p. 204.

9. *Corts Pau Claris...*, p. 332.

10. *Proclamación católica...*, ps. 211-214.

11. *Proclamación católica...*, p. 265.

12. J. VIDAL, *Guerra Segadors...*, ps. 54-76, 91-92 i 94. En els moments més difícils i de revolta del maig i el juny de 1640 cap cavaller no s'atrevia a sortir dels seus caus patrimonials (E. ZUDATRE, *El conde-duque...*, p. 360). També N. SALES, *Història de Catalunya*, vol. IV, p. 346.

vol dir que hi hagué una presència important del braç militar en l'aixecament del 1640.

Reglà i Elliott han insistit que al capdavant de la revolta política hi havia una petita noblesa radical. La noblesa tipificada pel seu bandolerisme primer i pel seu caràcter separatista després. És convenient situar aquest sector del braç militar del partit de la Diputació del General que convocà la Junta de Braços i va portar a cap l'aliança amb França per conèixer fins a quin punt la seva opció fou temor al terrabastall social o mer ressentiment aristocràtic envers la monarquia de Felip IV o més aviat fou l'assumpció de la funció pública per part d'una aristocràcia que n'havia estat allunyada o desplaçada. Aquest sector del braç militar també s'hi trobà involucrat en la mesura que controlava o estava indissolublement integrat en les institucions del país i en la mesura que aquestes institucions esdevingueren, entre la voluntat conscient i els imperatius inesperats, protagonistes històriques d'aquells anys. Aquell sector actuà sota l'imperatiu militar foraster, per exigències sòcio-polítiques internes i per les responsabilitats polítiques que el seu caràcter estamental i els deures institucionals li imposaven.

Els Guimerà, i subsidiàriament en aquest article els Tamarit, poden ser un punt de referència parcial, però bo, d'aquesta aristocràcia de la resistència.

La visió que hom té, per exemple, de Ramon de Guimerà, és la d'un senyor bandoler que fluctuà entre la col·laboració (afer de la vice-regia i jurament al lloctinent Sentís: 1622) i la deserció (campanya de Salses, 1639). D'un noble, en bona mesura desairat per no haver obtingut el càrrec de procurador reial dels comtats (1624). I la seva ruptura de les obligacions militars de feudatari del rei (1639) aniria seguida del seu rellevant paper polític en la ruptura de Catalunya amb Felip IV i l'aliança amb França.¹³ Però aquesta trajectòria no és un perfil exacte ni complet de la persona ni de la família. Reglà i Elliott han insistit en el tema de la noblesa pirinenca arruïnada i inclinada al bandolerisme.¹⁴ Núria Sales ha negat en el seu estudi sobre els Banyuls la condició d'arruïnada d'aquest tipus de noblesa.¹⁵ Partint d'aquest dilema hom podria preguntar-se si les motivacions de la conflictivitat aristocràtica no eren pas tant un afer vinculat al terreny dels ingressos dominicals com un producte de desajustaments en el terreny de la dominació política, no pas tant en relació amb la fam d'uns càrrecs que no arribaven sinó en relació amb desajustaments en la dominació política entesa en un triple caràcter: dislocació de les funcions derivades dels poders banals en el terreny jurisdiccional, bloqueig de la responsabilitat política de les institucions per la via de la política d'absència de cort, de greuges i contrafaccions, i desplaçament de la funció pública en el terreny general de la política interna i internacional.¹⁶

13. Trajectòria de Ramon de Guimerà a N. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*, vol. III (Barcelona 1709); E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*; a J. H. ELLIOTT, *La revolta...*; també a J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)* (Barcelona 1956), a *Corts de Pau Claris...* i a P. CATALÀ I ROCA, *El virrei comte de Santa Coloma* (Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1988), ps. 177-180.

14. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, ps. 58-59. Joan REGLA, *El bandolerisme català del barroc* (Barcelona 1966), ps. 18-24.

15. N. SALES, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII* (Barcelona 1984). Núria Sales sap distingir entre deutes i ruïna, ps. 67-71.

16. Conflictos de sobirania coincidien amb una política virregnal de destrucció de l'aris-

Sense anar més lluny, és prou interessant d'observar que els cinc capítols de cort conflictius (1600-03) de la cort del 1599 i que determinaren el protagonisme de D. Nofre d'Alentorn i de D. Gispert de Guimerà estaven no sols en relació amb qüestions com a classe dominical (per exemple sobre delmar en garba), sinó també en relació amb els privilegis de la noblesa com a classe jurisdiccional i política (dret del virrei a fer proclamacions i dret dels nobles i llurs servents a dur armes prohibides).¹⁷

Els Guimerà. Vinculacions curials. Fidelitat joanista

Els Guimerà es troben vinculats d'antic al Castell i a la senyoria de Ciutadilla.¹⁸ El nom de Guimerà ostentat pel senyor de Ciutadilla ha portat a més d'un malentès. No era comte de Guimerà, com sembla que pensa Zudaire, ni tampoc, sembla, fou senyor de Montclar, com també s'ha dit.¹⁹ El cognom Guimerà els segles XVI i XVII i abans estava vinculat al de Ciutadilla, mentre que el castell de Guimerà era dels Castre-Pinós, descendents com els Guimerà dels Alemany.

Tot i el caràcter feréstec —senyors bandolers— amb què són coneguts en els temps moderns, als temps medievals tingueren unes decisives relacions curials: «El Renaixement de les nostres lletres —diuen Lluís Monreal i Martí de Riquer, referint-se a la dedicatòria de Bernat Metge, en la seva traducció del *Griseldis* de Petrarca— s'obrí (1388) amb el nom d'una senyora de Ciutadilla» (Isabel de Relat). Com també —diuen— que la primerenca obertura d'aquesta família al renaixement «havia de manifestar-se àmpliament, més endavant, en la mateixa arquitectura de llur mansió. I l'antic castell medieval es transformà en magnífic palau...»²⁰

Els Guimerà, en enllaçar (1372) amb els Relat, enllaçaven amb membres de la cúria del rei. Isabel de Relat, muller de Gispert de Guimerà, senyor de Ciutadilla, era filla de Berenguer de Relat, canceller i mestre racional de la cort reial i tresorer de la reina Elionor de Sicília, muller de Pere el Cerimoniós.²¹

---

toçràcia catalana i d'esforç de la corona a dispersar-la per evitar la cohesió del vot estamental militar. Ho fa pensar l'estudi d'E. BELENGUER, *Un balance de las relaciones entre la corte y el país: los «greuges» de 1599 en Cataluña*, «Estudis», 13 (1988), ps. 99-130, i algunes consideracions d'E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, ps. 144-146. I V. FERRO, *El dret públic...*, ha assenyalat l'abandó per part de la Diputació del General de sostenir judicialment la impugnació de les contrafacions d'ençà del 1593 i la seva rectificació parcial a partir del 1634 (p. 278). Caldria tenir en compte que això es produeix en el context de la lloctinència del duc de Maqueda i en el marc cronològic que J. Reglà considerava de generalització del bandolerisme. Però N. Sales considera aquesta inhibició poc significativa tenint en compte que la Diputació estava momentàniament soterrada per empresonaments i ordres de captura (*Història...*, p. 262).

17. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, ps. 47-58, 53, 81. *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. CASAS HOMS, vol. I, p. 159. N. SALES, *Història...*, ps. 265-268.

18. *Els castells catalans* (Barcelona 1979), volum VI, segona part, ps. 1006-1014.

19. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida* (Tàrraga 1974), vol. II, p. 350. Zudaire els anomena comtes de Guimerà, condició que tingueren només entre el 1648 i el 1652.

20. *Els castells catalans*, VI/2, p. 1008.

21. *Ibid.*, VI/2, p. 1007, i ACA, Arxiu Sentmenat, Llibre xic, documents 731-735.

Vuit anys després (1380) el rei venia a Gispert de Guimerà la jurisdicció civil i criminal de Ciutadilla.²²

En esclatar la guerra civil de Joan II, Guerau de Guimerà era declarat enemic del Principat per la Diputació (11-x-1462)²³ i s'ordenà que li fossin confiscats els béns. També foren joanistes Gispert de Relat i de Guimerà, casat amb una neboda del bisbe Margarit (el cardenal humanista, joanista i ambaixador a Roma), així com el seu fill Francesc Benet, ambdós presents entre els assetjats al setge de la Força de Girona.²⁴ Tot i així, no sembla que existís tanta unanimitat familiar.

Hom pot observar en la documentació patrimonial un llarg plet durant el segle xv entre els Relat àlies de Guimerà i els Guimerà, un contenciós familiar per les senyories de Ciutadilla i de Llorac. L'enduriment del plet culminà amb la guerra civil del 1462, en què la rebel·lia de Bernat de Guimerà, veguer de Barcelona, contra el rei li comportà la confiscació dels béns, que foren adjudicats al fidel Francesc Benet de Relat àlies de Guimerà.²⁵

Francesc Benet, el beneficiat de les confiscacions, esdevenia també hereu de la baronia d'Abella (1477). Les relacions dels Guimerà amb els d'Abella eren velles. N'havien estat tutors testamentaris (1318), substituïts de successió (1366, 1472), procuradors (1400) i censalistes (1400) i els succeïren per ruptura de successió dels d'Abella. La baronia d'Abella comportava (1391) les universitats d'Abella i de Boixadors, la torre de Sant Romà, les herbes de Carreu, el lloc d'Oriella i els masos de Meià i Feiadella.²⁶

De mossens a dons. Un llinatge de vells varvassors de ponent que no surt de Catalunya

Al darrer terç del segle xv, doncs, els Relat àlies de Guimerà, que el segle xvi comencen a posposar el de Relat pel de Guimerà, reunien un patrimoni del Pallars al seu patrimoni urgellí. El 1542 l'èxit amb què els Guimerà havien travessat la crisi del segle xv el coronaven amb l'ennobliment. El 10 d'octubre del 1542 Bartomeu de Guimerà rebia privilegi d'ennobliment de l'emperador Carles.²⁷

Aquest pas de mossens a dons el feia Bartomeu, senyor de Llorac, probablement germà de Francesc Benet. Sembla com si els Guimerà, després de la crisi

22. ACA, Arxiu Sentmenat, Patrimoni Ciutadilla, Z/62.

23. *Els castells catalans*, vi/2, p. 1008.

24. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *El setge de la Força de Girona el 1462, llegenda i història*, dins *La guerra civil catalana del segle XV* (Barcelona 1973), vol. I, ps. 127 i 194. També vol. II, p. 146.

25. ACA, AS, Inventari 11; Llibre xic; Z/28 i Z/28-2. El que es disputaven ambdós Guimerà sembla que era el dot d'Isabel de Relat. A *Els castells catalans* es diu que l'existència del partit de la terra a Ciutadilla li comportà moltes represàlies i sofriments, i cal suposar que guerra privada i guerra del rei confluïren com una mateixa cosa sobre la comunitat. N. Sales s'ha referit a les guerres del rei contra el rei com a factors importants que decidiren plets entre membres de llinatges i contribuïren a dissoldre grans intermedis de subinfeudació (N. SALES, *Història...*, ps. 63-66 i 136-138).

26. ACA, AS, Llibre xic, docs. 1026, 1034, 1041, 1055, 1059, 1062, 1064.

27. ACA, AS, Llibre xic, doc. 1168; Inventari 18, doc. A5/244. I ACA, Cancelleria, registre 4203, folis LXIX-LXIV.

del segle xv, haguessin optat per repartir les senyories: Ciutadilla per al primogènit i Llorac per al segon? Gispert, un fill de Bartomeu, esdevenia hereu de Francesc Benet (testament del 24 de novembre de 1508), mentre que Bartomeu era usufructuari (18 de juny de 1533) dels béns del seu fill.²⁸

La significació dels Guimerà a la Guerra dels Segadors ha estat posada prou en relleu. La seva representativitat no fa sinó accentuar-se quan se'n fa una aproximació més acurada. Tant pel que fa al passat agitat de llur llinatge com pel que fa a les seves relacions de parentiu: Ramon de Guimerà era fill de Dionisa de Tamarit, cosina germana del diputat militar; estigué casat en primeres núpcies amb Victòria de Vilanova, membre de la famosa família pirinenca, filla de Joan de Vilanova, baró de Paracols, i en segones núpcies amb una Gilabert.²⁹ Si en relació amb el primer matrimoni, el seu sogre era el diputat militar del trienni 1599-1602, fet detenir pel duc de Feria per l'afer de les cinc constitucions,³⁰ en relació amb el segon matrimoni, el seu sogre, de la destacada família de les terres de Ponent, era el famós Francesc de Gilabert, el dels *Discursos sobre la Calidad del Principado de Cataluña* (1616). I el sogre de Ramon de Guimerà era germà per part de mare de Miquel de Sentmenat, pare del famós baró de frontera Aleix de Sentmenat.³¹

La família Guimerà singularitza el sentiment de pertànyer a un vell llinatge català vinculat a la condició de varvassors, una xarxa matrimonial que no surt de Catalunya i la condició de noblesa de les vegueries de la Catalunya Nova amb una estreta relació amb els barons de frontera.

Aquesta família es tenia per molt antiga i, sigui llegenda o no, lligada als orígens històrics de Catalunya. En un inventari de les escriptures de la casa, fet en temps de Maurici de Cardona (c. 1660), es fa arrencar la casa d'un Arnau «primer vervasor de Guimerà en la electió que Carlo Magno féu de vervesors en lo any 785».³² També a la petició de Ramon de Guimerà de la procuradoria reial dels comtats [1624] aquest no deixa de recordar aquests remots orígens i això abans de l'aliança amb França: «*Sus antepasados han servido a la corona*

28. ACA, AS, Z/28-2, foli 24v (24-xi-1508), i AS, Inventari 11, doc. Z/133 (18-vi-1533); Inventari 18, doc. A5 239, i Llibre xic, docs. 701 i 813.

29. ACA, AS, A5/257: capítols matrimonials Bernat de Guimerà i Dionisa de Tamarit (13-ii-1583); A5/262: testament de Dionisa de Guimerà i de Tamarit (18-xi-1596). A5/267: concòrdia entre Dionisa de Guimerà i de Tamarit amb Ramon de Guimerà, fill seu (28-iv-1613). ACA, Arxiu Castellvell-Maldà, lligall 470: capítols matrimonials d'Hug de Tamarit i Francesca d'Alentorn (6-vi-1592), Hug de Tamarit i Maria Anna Tafurer i de Junyent (17-xi-1602). AHPB, Galceran Sever Pedralbes: *Secundus liber testamentorum*: testament de Pere de Tamarit (25-viii-1610); ACA, AS, Llibre xic, doc. 741: capítols matrimonials de Ramon de Guimerà i Victòria de Vilanova, s. a. ACA, AS, A5/273: capítols matrimonials de Ramon de Guimerà i Isabel de Gilabert (1-xi-1620). Ph. LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya* (La Roche-sur-Yon 1975-77), vol. III, p. 365.

30. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 47. I parent de Jacint de Vilanova, el baró de frontera que Elliott inclou a la llista dels caps revolucionaris significats del 1640 (*La revolta...*, p. 453).

31. J. P. RUBIES I MIRABET, *El pensament del cavaller D. Francisco Gilabert. Crisi política i alternatives socials a Catalunya (1559-1638)*, tesi de llicenciatura (Universitat de Barcelona 1987), vol. I, ps. 65 i 66, arbres genealògics 1, 2 i 3.

32. ACA, AS, Llibre xic, doc. 697-A, foli 200. Aquesta pretensió dels arxius familiars coincideix amb el que diu S. CAPDEVILA, *El castell de Guimerà* (Tarragona 1927), seguint Baleri i Jovany.

*real de 800 años en esta parte y en primer lugar el vervesor Ramon de Guimerà ... titulo que los que lo tenían entravan como grandes en la corte de Cataluña ...»*³³ Aquest sentiment de pertànyer a una vella jerarquia feudal catalana originària lliga amb la llegenda dels nou barons de la fama, que atribueix un varvassor a cada comtat. Aquests nou barons companys d'Otger Cataló són considerats els fundadors de nou llinatges, entre ells el dels Alemany, dels quals descendien els Guimerà.³⁴ Però mentre que els llinatges Pinós i Mataplana, uns altres barons de la fama, ja eren al segle XVI ducs d'Alba, els Guimerà restaven fora de qualsevol relació aristocràtica castellana. Llegenda a part, això suposa una autoconsciència nobiliària força singular per a aquells que el 1542 havien passat de mossens a dons però que no havien enllaçat amb cases forasteres i ho feien amb famílies catalanes i no sempre del braç militar. Francesc Benet es casà amb una Margarit (1479); Bartomeu, el del títol de noblesa, fill d'una Requesens, també ho féu amb una Margarit (1490); Gispert, nebot i fill dels anteriors, ho féu amb una Rosanes; Bernat, amb una Tamarit (1583), i Ramon, ja ho hem dit, amb una Vilanova (1606) i una Gilabert (1620). A la segona meitat del segle XVII continuaven els casaments amb llinatges catalans: Gassol d'Ager (s. a.), Cardona-Rocabertí (1646), Meca-Caçador (s. a.). Però es perdia el llinatge absorbit pels Cardona Rocabertí primer (entre el 1657 i el 1660) i pels Meca Caçador més tard (1677).³⁵

Aquesta xarxa matrimonial determinava no sols els nivells de renda, sinó uns comportaments polítics diferenciats i confrontats en el si del braç militar català. En darrera instància, la xarxa matrimonial també determinava el nivell de la renda, i més en una societat on aquesta derivava més de la grandària que no pas de la productivitat del patrimoni.³⁶ Els enllaços entre noblesa i sectors urbans³⁷ possiblement tenen precedents molt vells i el segle XV només accellerà un fet que ja hauria pogut nodrir la societat feudal molt de temps enrere.

L'enllaç Relat-Guimerà (1372) unificava censals urbans (sobre els calls barceloní i mallorquí), patrimoni dominical i cases a Barcelona, sense oblidar el naixement d'una jurisdicció civil i criminal de baró lligada a les necessitats de l'expansió mediterrània (1380).³⁸ Els Guimerà obtenien la jurisdicció del seu

33. ACA, AS, A5/269 [1624].

34. ACA, AS, Inventari 18, doc. A5, i Llibre xic.

35. ACA, AS, Llibre xic, doc. 697-A i docs. 739-748, Inventari 18, docs. A5 i doc. A5/291 b (9-IV-1677): «Transumpto de la adjudicació dels béns que foren de Dn. Ramon de Guimerà en favor de Dª Isabel Meca i de Cardona».

36. Per aquesta raó possiblement el concepte historiogràfic de petita noblesa peca de justificació en la mesura que la vinculació i l'homologació hispànica (enllaços i sistematització de la jerarquia nobiliària de Carles V el 1520) tendeix a fer forat.

37. J. S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714* (Barcelona 1986). D'aquesta classe també en devia formar part Pau Claris i la seva família (A. ROVIRA I VIRGILI, *Pau Claris. Estudi, biografia i història* [Barcelona 1922], i R. GARCÍA CÁRCEL, *Pau Claris: La revolta catalana* [Barcelona 1980]. N. Sales a la seva *Història de Catalunya* dedica un seguit de pàgines a la identitat del braç militar a Catalunya. Bona part dels seus membres originàriament sots-feudataris —com entre d'altres els Guimerà, diu, de l'arquebisbe-príncep de Tarragona— en les commocions dels segles XIV-XV patrimonialitzarien càrrecs (així carlanies) i esdevindrien senyors a seques, ps. 134-138. També considera que no és novetat l'admissió de gentilhome («militars» i cavallers) a governs municipals del segle XVI perquè ja hi ha traspessos interestamentals en plena edat mitjana, p. 454, i hi ha qui prefereix passar al braç reial per poder mercadejar, p. 69.

38. ACA, AS, Llibre xic, docs. 731-735; Z/62.

domini gairebé, com qui diu, en el moment en què amb l'enllaç amb els Relat començaven a tenir casa a Barcelona (al carrer de Simó Oller).³⁹ Els Tamarit, que tenien estretes relacions amb els Guimerà, són significatius d'aquest caràcter de membres del braç militar entre la condició urbana i la judicatura. El famós diputat militar Francesc de Tamarit, nebot de Francesc Joan de Tamarit, senyor de Rodonyà, era nét de mercader per part de la seva mare, Maria Anna Rifós, filla del mercader ciutadà de Barcelona Joan Rifós. Miquel de Tamarit, també oncle de Francesc de Tamarit, era donzell i doctor en lleis del Consell reial i germà del senyor de Rodonyà. A Francesc de Tamarit la condició de nét de mercader i nebot d'un doctor del Consell reial no li impedí pas ni de ser procurador de les baronies de Barcelona ni de ser carlà de Montclar, castell dels senyors de Rodonyà, almenys el 1498.⁴⁰

La noblesa a Catalunya no havia aconseguit forjar un quart braç a cort com a Aragó, però això no sembla pas desdibuixar-ne la identitat. Aquí s'imposa no oblidar ni l'existència dels cavallers a la gineta, els homes d'armes responsables de circumstancials mobilitzacions de pagesos i vilatans del primer terç del segle XVI, de què ens parla Núria Sales, i entre els quals trobem Gispert de Guimerà de Ciutadilla, ni l'existència no sols de les confraries de Sant Jordi sinó d'un braç militar, diferent del braç militar en corts, actuant de manera permanent a Barcelona, si més no d'ençà de finals del segle XVI, com un cos o comú més al costat de la Diputació i el Consell de Cent.⁴¹ La seva opció fou el procés d'urbanització i la judicatura, però amb el benentès que possiblement aquest procés tenia arrels llunyanes i la judicatura no sempre fou substitutòria d'allò que acostumem a identificar com a bandolerisme; judicatura i braç militar es trobaven íntimament relacionats. D'altra banda, la noblesa no estava mancada de cultura: Bernat de Guimerà, per exemple, feia estudis a Lleida i tenia privilegi de batxiller a la mateixa ciutat (22-XII-1581).⁴²

Mentre que un sector del braç militar català s'havia decidit per l'entroncament castellà i per fer carrera a la cort, un altre sector havia enllaçat amb sectors urbans o amb sectors del mateix braç militar del país i havia optat per mantenir parcelles de poder en el sistema institucional català i en els governs municipals.

39. ACA, AS, Llibre xic, 1a. part, doc. 736.

40. ACA, Arxiu Castellvell-Maldà, lligall 470, capítols matrimonials de Francesc Joan de Tamarit i Anna de Torrelles i Despalau (2-XII-1557); capítols matrimonials de Pere de Tamarit i Maria Anna Rifós (28-III-1564), AHPB, Galceran Seves Pedralbes: *Secundus liber testamentorum*: testament de Pere de Tamarit (25-VIII-1610). Pere Pau Vives: *Liber sextus testamentorum*: testament de Francesc de Tamarit (30-III-1653). ACA, Arxiu Castellvell-Maldà, lligall 470: clàusula dels capítols matrimonials entre Bernat Joan de Tamarit i Àngela, filla de Pere Climent Rovira, mercader (15 de maig de 1498). També Ph. LAZERME, *Nobles catalana...*, vol. I, p. 388, vol. II, ps. 296, 386, vol. III, p. 388. S'observen estretes relacions entre els Guimerà i els Tamarit no solament pel casament de Dionisa de Tamarit amb Bernat de Guimerà, sinó també, per exemple, per la presència de Miquel de Tamarit, censalista de Ciutadilla (ACA, AS, Z/146), en fer-se públic el testament de Gispert de Guimerà (31-VIII-1582) i als capítols matrimonials de Bernat i Dionisa (13-II-1583). Isabel de Rosanes era tia de Francesc de Tamarit i casà el seu fillastre Bernat amb una membre de la seva família, la repetidament anomenada Dionisa. Sobre la condició de procurador de les baronies de Barcelona, E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, p. 238.

41. V. FERRO, *El dret públic...*, ens parla de l'efímer braç de la noblesa menor del 1389 al 1409, p. 195. N. SALES, *Història...*, ps. 69-82, 262.

42. ACA, AS, Llibre xic, doc. 855, i Inventari 18, doc. A5/256.

En un altre terreny, mentre hi havia els qui aspiraven a ser membres dels ordes de Santiago, Calatrava i Alcántara, observem que els Guimerà es mantien fidels a la seva vella relació amb el priorat de Catalunya de l'orde de Sant Joan de Jerusalem.⁴³

A Catalunya no sembla pas que la crisi del segle xv tingués el caràcter de total renovació de quadres nobiliaris. Amb tot, si aquesta renovació tingué lloc, per a un sector de la noblesa va consistir en enllaços amb Castella via Aragó i, per a un altre sector, en el reforçament de l'opció urbana o a mantenir-se en el si de la noblesa del país amb una traducció política no pas hispànica, sinó municipal i institucional catalana. Aquest seria el cas dels Guimerà. D'aquí també que aquest llinatge pugui interessar-se o estigui interessat en ple segle xvii a parlar dels seus orígens carolíns sense solució de continuïtat.

Els castells baronials a Catalunya s'havien mantingut en peu, així com la condició de carlà, almenys pel que fa al segle xvi. La política reial va ser prou clara en relació amb els castells: enderroc, quan va caldre, d'alguns de rebels: Arsèguel, Segur, Malacara, Bellpuig⁴⁴ i alcaïds forasters als castells reials de la ratlla de França sempre que es podia, és a dir, allà on es trobava el territori estratègicament més important per a la corona. Això no impedeix d'observar que, al costat del castell enderrocat a causa d'un valor estratègic antagònic baronia-corona, hom pugui trobar el castell del baró militarment obsolet. És prou difícil, però, no relacionar tradició carlàna per exemple de ponent o dels comtats amb les reivindicacions constitucionals d'alcaïds naturals del país. Alcaïds forasters desplaçant cavallers naturals als castells reials, símbols forasters desplaçant els símbols de la Diputació del General a les drassanes de Barcelona,⁴⁵ ambdues coses eren desplaçaments o intents de desplaçament de sobirania que el país acusava en termes corporatius o estamentals jurídics, que no per això deixaven de ser greuges nacionals polítics.

La família Guimerà tenia el record de la carlània molt proper. Estaven relacionats amb els castells de Ciutadilla i d'Abella. Un sector de la família mantenia la condició de carlà. La carlània de Ciutadilla era en mans d'uns Guimerà

43. Pere Molas ha treballat el tema de la presència de cavallers catalans als ordes militars de Castella (*Caballeros catalanes en las Órdenes Militares de Castilla. Siglos XVI y XVII*, «Quaderni Stefaniani», any vii [1988], ps. 71-82). Als treballs de Vignau i Uhaçón no consta cap Guimerà i en canvi sí al d'Alós i de Dou sobre el Gran Priorat de Catalunya (V. VIGNAU i F. R. DE UHAÇÓN, *Índice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Santiago desde el año 1501 hasta la fecha* [Madrid 1901]. iv., *Índice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Calatrava, Alcántara y Montesa desde el siglo XVI hasta la fecha* [Madrid 1903]. J. M. ALÓS i DE DOU, *Índice y extracto de las pruebas de los caballeros y señoras del hábito de San Juan en el Gran Priorato de Cataluña* [Barcelona 1925]).

44. Xavier TORRES, *Nyerros i cadells...*, vol. II, ps. 592-594, vol. III, p. 1016.

45. J. H. ELLIOT, *La revolta...*, ps. 137-138. E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, p. 2. La innovació d'una lloctinència de la capitania general als comtats de Rosselló i Cerdanya i superintendència de l'Empordà i el fet de posar-les, a més, a mans d'un castellà, D. Fernando de Toledo, expressava greus problemes de contenciosos de sobirania (E. BELENGUER, *Un balance...*, p. 110). Aquesta lloctinència precisament resulta encara més significativa si la relacionem amb la negativa de la procuradoria reial dels comtats a Ramon de Guimerà el 1624. N. Sales fa consideracions molt interessants en relació amb el tema de la descatalanització de grans cases catalanes (*Història...*, ps. 65-66) i en relació amb les reivindicacions entorn de carlànies de llocs reials al segle xvi, tant com en vigílies de la revolta dels Segadors o més (*op. cit.*, ps. 67-69).

carlans de Tamarit i de Montbrió de la Marca. Al segle XVI a Ciutadilla, carlania i senyoria semblen encara en condicions separades, no sense que hi hagués hagut problemes interfamiliars (1421). Pau de Guimerà, el seu germà Guillem Ramon de Guimerà (1420, 1421, 1432) i Jaume Cristòfol de Guimerà (1576, 1584), descendent dels esmentats, eren carlans de Tamarit i tenien drets dominicals sobre la castellania de Ciutadilla. Tot i que al segle XVI ja estaven domiciliats a Tarragona.⁴⁶

Ens hauríem de preguntar fins a quin punt el record de la carlania i de la condició de carlà donava especificitat al sistema feudal. També sembla clar, però, que la carlania de Ciutadilla, pel que fa al segle XVI, ja era més una renda —heretat de la Rabassa (1400) o 13 mitgeres de forment anuals (1576)⁴⁷— que una funció militar. El castell de Ciutadilla s'havia transformat en palau a finals del segle XVI, si bé mantingué l'alta torre de l'homenatge i matacans.⁴⁸ Mentre que el castell d'Abella-Sant Romà es transformava el 1659 en botiga de grans. El 1673 testimonis de Sant Romà de la baronia d'Abella deien que les pedres del castell havien estat destinades a fer la botiga dels grans de la baronia, les teules del teulat del castell a cobrir el molí i la presó estava enderrocada fins a l'extrem que «tot se y plou» i que «los presos no es poden posar en la presó que tots se'n bajen». Les ordres de «desbalsar una partida del castell» quan estava «complet i bé», «cobert de teules», amb «dos aposentos per dormir, una saleta amb una coquina» i una «botiga de baix sobre la presó» foren de don Pau d'Àger que en prenia possessió el 1659; ara bé, sembla que ja anteriorment era habitacle de pagesos i no de nobles. Un contundent exemple de procés cap a l'hegemonia del dominical sobre el jurisdiccional, això és el que expressava un senyor —eventualment don Pau d'Àger— que desguarnia el castell i presó per bastir la botiga del gra de les rendes de la baronia, i això immediatament després de la Guerra dels Segadors.⁴⁹

Bartomeu i Gispert de Guimerà, dues generacions de bones relacions amb la corona

En el passat dels Guimerà, després de la guerra civil del segle XV, hi hagué bones relacions amb la corona. El punt dolç se situaria en les generacions de Bartomeu i Gispert (1508-1581), però es trencarien amb el bastard legitimat Bernat. Aquesta cronologia no sembla pas tant una trajectòria familiar com una conjuntura colectiva de l'estament. Entre els papers familiars es troba una petició reial a Gispert de Guimerà perquè faci gent per anar «en ofensa i en defensa del turc» (22 de gener de 1535); l'ennobliment de Bartomeu de Guimerà, senyor de Llorac, és del 1542. No hi ha confirmació de si Gispert va servir com a

46. ACA, AS, Z/86-87 i Llibre xic, docs. 780-792.

47. ACA, AS, Llibre xic, docs. 780-792 i Z/86-87.

48. Segons Ll. Monreal i M. de Riquer, la presència de matacans en una de les cares laterals de la torre indica que «en ple segle XVI encara no es considerava supèrflua la fortificació, puix que amb aquesta defensa es preveia la possibilitat que el pati fos ocupat per l'enemic i la gran torre el darrer reducte dels defensors» (*Els castells catalans*, vol. VI-2, ps. 1013-1014, nota 22).

49. ACA, AS, Llibre xic, doc. 1076; Llibre xic, 1ra. part, lligall 4, doc. 647, 1.r. (17-x-1673).

feudatari del rei en aquesta ocasió, però Feliu de la Peña destaca un Gispert de Guimerà en les guerres d'Hongria del 1531. La documentació familiar dóna proves de la inserció familiar en la política reial de la Mediterrània pel que fa als fills de Bartomeu; l'esmentat Gispert tenia el patrimoni i és ell qui va iniciar les obres de renovació del castell i qui fundà el monestir de frares predicadors de Ciutadilla sota la invocació de Nostra Senyora del Roser, monestir destinat a ser seu dels vasos de les sepultures dels membres del llinatge. Els seus germans van completar el protagonisme del llinatge: don Bernat, comanador de l'hàbit de Sant Joan de Jerusalem, en un moment captiu i redimit de moros, moria «a mans dels enemichs» (1571-1572?) essent general de les galeres de Sicília; don Miquel fou capità i governador de la ciutat d'Aquila (1559), capità de la ciutat de Càpia (1564) i regent del regne de Sicília (1568). El nebot de Gispert de Guimerà, casat amb la bastarda legitimada Maria, era governador de l'illa de Menorca (1577),⁵⁰ no es tracta pas d'una inserció en l'estructura imperial dels Habsburg, però és, això sí, una inserció en l'estructura del vell imperi mediterrani. No en va Antoni Folc de Cardona, duc de Somma, nét del que va ser virrei de Sicília i de Nàpols i ell mateix virrei de Sardenya,⁵¹ havia estat marmessor testamentari de Gispert de Guimerà (1581).

En temps de Felip d'Àustria s'havia dubtat sobre l'adscripció de Sicília i de Nàpols a la Corona d'Aragó, fins al punt que calgué un arbitratge que en confirmava l'adscripció (octubre de 1505); la creació del consell d'Itàlia (1555) tal vegada va començar a segellar l'allunyament dels dominis italians respecte a la seva antiga metròpoli. Això no obstant, poc sabem encara de quines conseqüències pogué tenir això per a la noblesa catalana.⁵²

Sembla, doncs, que la generació del regnat de Carles V confirmaria les apreciacions de Soldevila en relació amb «la intervenció que tenien encara alguns prohoms catalans en la política general»,⁵³ però no es pot dubtar que aquesta política general pel que fa als catalans seria sobretot mediterrània.

Entre el 1568 i el 1580 la historiografia ha situat un gran viratge en la política de Felip II, i aquest viratge pel que fa a Catalunya dissociava uns sectors de les classes dirigents catalanes de la Corona. Segons Reglà, la crisi del 1568 —l'esclat del calvinisme europeu— va anar portant Felip II a una reacció que

50. Hom pot trobar totes aquestes referències a ACA, AS, Llibre xic, docs. 854, 858, 861, 867, 872; i Inventari 18, doc. A5/242; A5/268, 269. I a AHPB, Pere Fitor (major), *Secundum librum testamentorum*, s.f. (8-III-1581), i ACA, AS, A5/255, i N. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña* (Barcelona 1709), vol. III, p. 391. A la campanya de Gerba del 1560 també hi havia un Guimerà (N. SALES, *Història...*, p. 33).

51. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya* (Barcelona 1963), ps. 877 i 888, nota 13.

52. *Ibid.*, ps. 853-854, 875-876, 918. També H. G. KOENIGSBÉRGER, *La práctica del Imperio* (Madrid 1989), ps. 28 i ss., 67. Els treballs de J. Mateu d'Ibars sobre els virreis de Sardenya i els dels estats de la corona d'Aragó el segle XVI són, en relació amb aquestes consideracions, parcials cronològicament i limitats a la lloctinença (*Los virreyes de Cerdeña. Fuentes para su estudio*, 2 vols. [Pàdua 1964-68]. *Nóminas y cronología de los virreyes de los estados de la Corona de Aragón en el siglo XVI*, «VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón» [València 1-VIII-1967], vol. III-2, ps. 235-262. El treball de J. E. Martínez Ferrando només inclou el regnat de Carles V; tot i així, l'estudi de la sèrie que publica ja seria prou interessant: *Privilegios otorgados por el emperador Carlos V en el reino de Nápoles* [Barcelona 1943]. Sobre el lema de l'hipotètic Mediterrani català, N. SALES, *Història...*, ps. 29-34.

53. F. SOLDEVILA, *Història...*, ps. 887-888.

deixava la perifèria pirinenca i mediterrània en situació subalterna en el conjunt de la monarquia.⁵⁴ Tot i així, altres factors hi haurien pogut coadjuvar: a més de l'aixecament dels Països Baixos, fets com la revolta aragonesa (1591-92) i abans el llarg episodi ribagorçà (1554-85-88-91), un afer no solament de caràcter social (rebellió antisenyorial), sinó també de caràcter polític (rebellió contra la corona d'un territori estratègic, enclavament de les ratlles d'Aragó, Catalunya, Bearn, Foix).⁵⁵

El tema de la dissociació de la noblesa catalana respecte a la corona ha meregut diverses interpretacions: manca de «mercedes», pèrdua de sentit polític, pèrdua de posicions econòmiques... la recerca de «mercedes» no fou un fet exclusivament català ni perifèric, només cal tenir present la important funció del patronatge reial arreu. Tampoc no sembla prou convincent assimilar la ruptura de la noblesa amb la corona amb la manca de sentit polític de l'aristocràcia catalana argumentant que no tenia sentit polític imperial. Ni tampoc no semblen prou clares ni políticament convincents les explicacions en termes de renda. En tot cas mereixeria, en canvi, una reflexió el desplaçament de l'aristocràcia en l'àmbit territorial que li era històricament propi: l'imperi mediterrani, la submissió forçada de la Diputació del General i la congelació de les corts.

Els Guimerà, la ruptura amb la corona

El seguiment de la família Guimerà ens permet d'observar que el distanciament de la família respecte a la corona es produí amb Bernat de Guimerà.

L'agost del 1589, en temps del virrei Manrique de Lara, Bernat de Guimerà estava embrancat amb altres membres del braç militar en la persecució del batlle d'Alós i els seus de la facció dels cadells. En aquests moments els cavallers nyerros actuaven d'acord amb les autoritats virregnals. Segon X. Torres, el setge de Cubells, feta en què acabà la persecució i que fou seguida d'un pillatge de botí que la noblesa no va saber impedir, fou el començament d'una sèrie d'enfrontaments de facció que permeteren a les autoritats del lloctinent d'engegar una tongada de processos de regalia per fautoria de bandolers i resistència al rei.

En l'operació de càstig —diu Xavier Torres— no es feren distincions entre nyerros i cadells. Bernat de Guimerà, un més entre el grup de cavallers, participà en el setge de Cubells. Els membres del braç militar del setge eren barons significats de les terres de ponent: Alentorn, Guimerà, Sacosta, Gilabert i tal

54. J. REGLÀ, *Felip II i Catalunya* (Barcelona 1956), ps. 176-180, 204.

55. X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, vol. II, ps. 524-613. N. Sales dedica pàgines importants al que ella anomena «fronteres desdoblades» en relació amb aquestes zones estratègiques conflictives, especialment a les ps. 35-45 i 53-59.

56. Els greuges del 1599 reflecteixen prou bé aquest esforç de la monarquia a través de la lloctinença de reducció de la Diputació en el terreny de la defensa de la legalitat davant l'Audiència (E. BELENGUER, *Un balance...*, ps. 110-123. X. GIL, *Catalunya i Aragó 1591-1592: una solidaritat i dos destins*, «Ier. Congrès d'Història Moderna de Catalunya» [17/21-XII-1984], Universitat de Barcelona, vol. II, ps. 125-181). Per a N. Sales, des de 1502, si més no, la monarquia refusa les aspiracions de la Diputació. La prelació dels doctors de l'Audiència sobre els diputats de 1497 n'és una demostració. *Història...*, ps. 99-126 i 262-268.

vegada els Ponts; suposo això perquè no sembla pas que la baronia de Montclar fos dels Guimerà. El 29 de febrer del 1592 Bernat de Guimerà era foragitat de pau i treva i declarat enemic del rei i l'agost del 1592 li eren segregades les baronies. Tot i així —diu Xavier Torres—, continuava bandolejant l'any següent, i dins l'ofensiva virregnal del començament de 1593, que afectà els senyors de les terres de ponent, els esmentats Alentorn, Gilabert, Sacosta, Guimerà, el 16 de febrer de 1593 era objecte d'una ordre de captura.⁵⁷ Els greuges de les corts del 1599 són força explícits contra les noves pràctiques del virrei Maqueda, els «memorials de cambra» i les «comissions en blanc», de fet, decrets d'ordre i captura sense la provisió del regent de la Reial Cancelleria ni de cap altre doctor del Reial Consell.⁵⁸

La situació de foragitat de pau i treva obligava don Bernat de Guimerà i Relat, senyor de Ciutadilla, d'Abella i de Carreu, a fer el 5 de juliol del 1592 al castell de Ciutadilla en poder de Pere Baltassar Rabassa, notari de Tàrraga, una procura amb plens poders del seu patrimoni i la seva jurisdicció en favor de la seva muller Dionisa de Guimerà i de Tamarit, fent de testimonis Francesc Squer de la vila de Verdú i Joan Robinat de la vila de Ciutadilla.⁵⁹

A propòsit dels senyors de Nyer, Núria Sales diu que, «fossin quines fossin les raons que poguessin empènyer els senyors de Nyer de fa quatre segles a bandolejar, no és ni l'empobriment o ruïna, ni en cap contaminació protestant que cal buscar-les...», i s'inclina per les disputes de ferreries, aigües, pastures, les qüestions de límits entre baronies, la mobilitat dels patrimonis nobiliaris per inexistència de regles successòries estrictes abans de mitjan segle XVI; i tot això facilitat per la legalitat constitucional de les guerres privades a la Catalunya del segle XVI.⁶⁰

Bernat de Guimerà, als seus capítols matrimonials (13-II-1583), encara es reservava d'elegir com a hereu «al hu dels fills mascles del present matrimoni naxedors aquell ... que a ell més abill, e més sufficient aparra per a possehir sos béns, e que ell, entre vius o en sa darrera voluntat, elegirà y anomenarà». Si bé en cas de morir sense haver fet elecció, la solució seria, i de fet era, l'ordre de primogenitura masculina.⁶¹

Afers dominicals i jurisdiccionals eren possiblement darrere del bandolejar dels senyors de Ciutadilla. La documentació familiar ens informa que existia un contenciós entre els Guimerà i els Castre-Pinós sobre el terme de la Bovera i

57. X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, vol. II, ps. 566-592. J. LLADONOSA, *Història de Lleida* (Tàrraga 1974), II, p. 350.

58. E. BELENGUER, *Un balance...*, ps. 105-108.

59. ACA, AS, A5/260.

60. N. SALES, *Senyors bandolers...*, p. 101, i id., *Història...*, ps. 258-260. Sobre la legalitat de la guerra privada a la Catalunya del sis-cents, X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, vol. I, ps. 380-405. id., *Guerra privada y bandolerismo en la Cataluña del barroco*, «Historia Social» (primavera-estiu de 1988), núm. 1, ps. 5-18.

61. J. H. ELLIOTT també ha posat en relleu les conseqüències de la retallada de la llegítima a les corts de Montsó del 1585 i la tendència creixent a pagar-la en diners per mantenir el patrimoni íntegre (*La revolta...*, ps. 34-35). El testament de Ramon de Guimerà —disposo del «fet de mà mia en Ciutadilla» (20 d'abril de 1633), ACA, AS, A5/278, i del notarial de Barcelona (23 de maig de 1633), AHPB, Lluís Collell, *Llibre segon de testaments*, folis 173v-178v— és molt interessant i significatiu pel que fa al seu esforç de manteniment d'integritat patrimonial.

la quadra de Vallsanta. Des de quan? Entre Galceran de Castre-Pinós, d'una banda, i Bernat de Guimerà, de l'altra, va tenir lloc una concòrdia (1594)⁶² que obligava els Guimerà a vendre aquests dominis als Castre-Pinós quan feia ben poc ells els havien comprat a l'abadessa i les monges de Santa Maria del Pedregal (el Talladell). La concòrdia fa l'efecte de posar fi a un seguit de «bandositats, malícies, u ocasions per a venir a molts inconvenients i perills».

Arbitrava la concòrdia Francesc d'Oliver i de Boteller, abat del monestir de Poblet. Aquest afer implicava Pere Galceran de Castre-Pinós, vescomte d'Évol, membre d'una família de l'alta noblesa ribagorçana. Tot sembla indicar una guerra privada entre els comtes de Guimerà i els senyors de Ciutadilla en el marc d'un conflicte més ampli, com va ser el conflicte interfamiliar del segle xv en el marc de la guerra civil de Joan II.

Un sol contenciós? No és probable. Al segle xiv hi havia disputes entre la mitra de Vic (Nalec) i els Guimerà (Ciutadilla) per les aigües del riu Corb. Al segle xv la mitra d'Urgell havia pres part en els plets familiars a favor dels Guimerà i contra els Relat àlies de Guimerà que comptaven amb el suport de la corona. I el 1591 Bernat de Guimerà escapava de ser mort a causa de la seva actuació com a procurador del senyor de Maldà. Tot plegat, doncs, un pou de qüestions, aparentment sense fons, de naturalesa diversa en les quals hi havia els Guimerà.⁶³

El 8 d'agost de 1592, un mes després de la procura a Dionisa de Guimerà i de Tamarit, a Bernat de Guimerà li eren segrestats pel consell reial els castells, termes i llocs d'Abella i de Ciutadilla.⁶⁴ «Temps fa de dos anys poc més o manco —diu una súplica de petició de revocació del segrestament— que està segrestada la jurisdicció dels castells y baronies de Ciutadilla y Abella per V. Ecxa. y son Reial Consell: y dels dits seqüestres —diu la súplica— se han seguit molts ynconvenients y danys notables en preiudici de la noble dona Dionisa de Guimerà y de sos drets». La súplica assimila el segrestament a una «manifesta usurpatió, spoli, frau y iniquitat», tot i realitzar-se en nom del Reial Consell. Pel que sembla, el segrestament fou proveït per Josep Guillem Mur,⁶⁵ i fou realitzat

62. ACA, AS, Z/149, i AHPB, Miquel Cellers (menor) *Decimus tertius liber vendiciorum 1591-1594*, lligall 12, folis 77r-79v. Dionisa de Tamarit és qui executava la concòrdia (7-ix-1594). El treball pòstum de S. Capdevila, *El monestir cistercenc de Vallsanta (Notes per a una monografia)* «Quaderns d'Història Tarraconense» (1988), ps. 5-54, no parla d'aquesta concòrdia, ni aclareix més aquest punt.

63. ACA, AS, Llibre xic i documents de lletra Z, ACA, Arxiu Castellvell-Maldà lligall 416. X. Torres ens explica grans enfrontaments a l'estiu del 1592 entre els cònsols de Vilamitjana, senyoria del bisbat de la Seu d'Urgell i els bandolers nyerros de Bernat de Guimerà. L'any és significatiu, les motivacions no queden prou aclarides, però sí que es fa patent el patiment dels veïns de Vilamitjana. Les bandositats a la Catalunya de l'antic règim, «Nyerros» i «cadells» a la Plana de Vic (1590-1640), tesi de llicenciatura, 3 vols. (Universitat de Bellaterra, octubre de 1983), vol. II, ps. 576-579.

64. ACA, AS, Z/153.

65. El famós magistrat de l'Audiència —reputat cadell—, decidit a processar els diputats per no voler publicar les cinc constitucions del 1599? O un parent seu? Sobre bandositats a la Reial Audiència, X. TORRES, *Les bandositats de nyerros i cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630): Policia o alto gobierno?*, «Pedralbes», núm. 5 (1985), ps. 147-171, on es fa ressò de la parcialitat cadell de Josep de Mur. L'actuació de Josep Mur era denunciada a les corts del 1599 (E. BELENGUER, *Un balance*, ps. 115-118).

d'una manera apressada sense que l'agutzil Llosseras tingués en compte les provisions de Dionisa. T. Guilla, sabater i pagès de Talarn, possiblement el sotsbatlle de Pallars, «donant-li soldats», diu la súplica, es feia càrrec de la baronia d'Abella. I Antoni Mercer, sastre de Tàrrega, nomenat comissari, es feia càrrec de la baronia de Ciutadilla. «T. Guilla —segons la súplica— se'n prengué tots els fruïts de dit castell i ses pertinençies», i Antoni Mercer, «lo qual és tingut reputat per persona molt vil y baxa y per lladre de pas per aquella terra, lo qual responent a son mal natural del principi fins a la fi, se és regit, tractat y procehit ab tot lo mal orde i malícia que de son ànimo ha pugut fer y en molt gran perjudici y menyspreu de la dita noble dona Dionysa, tot per quant lo dit Mercer ab companyia de T. Ponsas de Tàrregua⁶⁶ y de Pere Roig del lloc de Passanant y de altres, tots persones molt odioses a dita noble dona Dionysa y a ses coses, la tragué del dit castell ab tots sos fills y família seus sens encara ninguna provisió obtinguda de seqüestre, sinó que en nom de V. Ecxa. los trageren fora sense donar-los temps, sols acabar-se de vestir, ni prendre cosa alguna per son servey y de sa casa, fent apprehensió del dit castell y béns d'aquell sens pendre inventari algú». Antoni Mercer va segrestar totes les rendes i els emoluments, prengué el molí, el forn, revocà els arrendaments fets per Dionisa de Guimerà i féu segar y collir tots els fruits sembrats «dissipant totes les provisions que per lo gasto y manteniment de casa eren en dit castell de vins, olis, blats, çivades y altres grans, bacons de carn salada y moltes altres coses». L'inventari es féu tard i ocultant usurpacions, i «s'han usurpat —diu el document— les més importants y millors escriptures y actes» del patrimoni del castell i Dionisa restava «expoliada de sos béns, dots i drets levant-li la tenuta de aquells» i n'han resultat molts danys «y majorment per lo que los pagesos y vassalls seus vuy pretenen tanta exemptió y llibertat, que se'ls appar poden a llur arbitre pasturar llur bestiar en les deveses y pastures que dita dona Dionysa té per a servey y obs de son bestiar y també no duptant de danyar-li los splets y fruïts ab dit son bestiar y les vinyes y fruïtes de ses terres ... y per millor demostrar sa malícia y ranchor lo balle posat per lo seqüestrador també pren y encarcera sens més y condemne los criats y família de dita dona Dionisa contra constitucions de Cathalunya, dret, costums y pràtica» «y les causes y motius que per lo fisc se podien ésser preteses per imposar dit seqüestre notòriament cessen molt temps ha, y ja al temps de la imposició del dit seqüestre cessaven, pus ab lo bon govern y administratió de justícia de V. Exa. [el duc de Maqueda] se és purgada la terra del curs dels bandolers y mala gent y resta molt pacífica y quieta» ... «Y attès forment que lo noble Don Bernat de Guimerà fa molt temps, abans que s procehís lo dit Real seqüestre, estava notò-

66. No podem oblidar que X. Torres precisament ens explica que l'ordre de captura contra Bernat de Guimerà fou sota l'acusació d'assassinat d'un tal Jaume Ponces de Tàrrega, amb l'ajuda del senyor de Concabella (*Nyerros i cadells...*, vol. iv, p. 1341, nota 127). Les crítiques a Guilla i a Mercer coincideixen amb els greuges del 1599 contra els comissaris i agutzils (E. BELENGUER, *Un balance...*, ps. 102-103 i 106). Cal remarcar aquí que el segrest de les jurisdiccions als Guimerà coincideix cronològicament amb el final de l'etapa de «màxims conflictes d'aigües i sèquies de la ciutat de Lleida amb senyors i viles del Segrià i la Llitera ... coetanis ... d'alteracions d'Aragó» i que la Diputació no sembla pas que s'inhibís davant dels fets d'Aragó, N. SALES, *Història...*, ps. 261-262. Vegeu També X. TORRES, *Alteracions aragoneses i bandolerisme català. «Nyerros» i «cadells» a les terres de Ponent (1579-1599)*, «Recerques» 22 (1989), ps. 137-154.

riament molt absent del present Principat y sempre ho és estat ab ànimo y propòsit deliberat de no tornar en aquell sinó d'emplear sa vida y persona en servey de sa majestat del rey nostre senyor y de V. Exa. ... per conseqüent és molt gran rahó, dret y justícia que cessen los dits seqüestres ... y que la dita noble dona Dionysa sie íntegrament restituïda ... y si per ser dona se tindrà dubte en romanar-li la administratió de la justícia, encara que no sia sufficient causa, ab tot dita noble se accontentarà de oferir a V. Exa. y nomenar un cavaller o dos cavallers de molta gran confiança, suficiència y legalitat».

El patrocinador de Bernat de Guimerà durant aquests destrets fou el duc de Sessa, del consell del rei i ambaixador a Roma.

El duc de Sessa estava en contacte epistolar amb el rei, «*Don Bernardo de Guimerà* —deia una carta reial adreçada al duc de 4 de juliol de 1595— *por algunos delitos que havia cometido en Cataluña, se huyó a Francia, era llegado a esa corte, y que porque no se acabase de perder ... vos le aviades recogido y entretenido, lo que ha sido muy acertado* —entre França o Roma, el rei no dubta— ... *y también porque estando aquel Principado con gran quietud volviendo por allá no se inquietasse, y así será servido que continuando lo hecho procureys de entretenerle, cabe vuestra persona animándole como de vos se sirva y sequite, de manera que con esto y con los servicios que hiziere meresca que se tenga cuenta con ellos*».⁶⁷

Tenim, doncs, Bernat de Guimerà amb els seus patrimonis segrestats, a Roma a l'empara del duc de Sessa. Per als seus parents, les inquietuds del Principat són causades per bandolers i mala gent de les quals Bernat era aliè; per al rei el seu allunyament del Principat era, en canvi, la garantia de quietud al Principat i de serveis a la corona.

Però el duc de Sessa volia la remissió del seu protegit i aprofitava un correu de Lluís de Tamarit, diputat militar i cosí germà de Dionisa, i com a tal parent de Bernat de Guimerà, per adreçar-se al duc de Maqueda, lloctinent de Catalunya: ⁶⁸ «*Me ha parecido acordar a V.S. que se allá aquí [a Roma] Don Bernat de Guimerà [30-VIII-1596] con licencia de su magestad y tan mortificado con la peregrinación de tantos meses que promete grande emienda adelante, yo por la amistad que tuve con su padre*»; afirma que Gispert de Guimerà, pare de Bernat, fou «*el mayor amigo que el mío tuvo en esse Principado y después continuó la amistad conmigo hasta que murió*»⁶⁹ i expressa «*la compasión que me hazen su muger y hijos no puedo dexar de suplicar a V. S. que se sirva antes de dexar esse cargo —el de virrei— de darle la remisión para que Don Bernat vuelva a su casa*». Paraules semblants eren adreçades més tard al duc de Feria. En aquesta ocasió a través d'un tal Don Pedro de Medicis, «*porque he sido avisado que dexó de concedérsele la remisión por dos días que tardó un perdón que se esperaba y que entre tanto tomo V. S. possession dese cargo, és fuerça que yo importune a V. S. suplicándole lo mismo. Y crea cierto V. S. que*

67. ACA, AS, A5/261.

68. *Ibid.*

69. El testament de Gispert de Guimerà (8-III-1581), que morí al castell de Ciutadilla el 31 d'agost de 1582 —fet a casa del magnífic Antoni Sacosta a Bellpuig d'Anglesola el 8 de març de 1581— és ric en informació de connexions familiars i clientelars.

*tenre por propia la merced que hiziese a este cavallero al que tengo en esta posada».*⁷⁰

Res no se sap de quan tingué o si tingué lloc la remissió. X. Torres diu que cap al final del 1598 Bernat de Guimerà, entre d'altres, sollicitava la remissió i feia valer com a descàrrec la seva participació en la defensa de Perpinyà, atacada pels francesos el 1597 sense que tampoc, encara, convencés les autoritats.⁷¹ El 1613 Dionisa, ja vídua, tot repassant els seus deutes, feia referència al trasllat de Bernat, malalt, des de Perpinyà a Barcelona.⁷² Bernat morí el desembre de 1600 al castell de Ciutadilla després d'haver fet testament,⁷³ i Dionisa de Guimerà i Tamarit feia procura (17-III-1601), a favor del seu germà Hug de Tamarit, senyor de Rodonyà, perquè prenguéss possessió dels béns del seu marit.⁷⁴

Una crisi de rendes dubtosa

Núria Sales és crítica amb la hipòtesi d'un bandolerisme lligat a una suposada petita noblesa arruïnada i pidolaire de càrrecs, que després protagonitzaria políticament la ruptura del 1640. La família dels Guimerà és representativa d'aquesta aristocràcia tipificada com a bandolers a finals del cinc-cents i com a aristocràcia separatista el 1640. Els papers familiars dels Guimerà permeten una certa aproximació, precisament, al tema de les rendes, papers que autoritzen a fer matisacions respecte a una visió massa ombrívola dels seus ingressos.

Una renúncia a l'arrendament dels drets senyorials de Ciutadilla (7-VI-1586) ens assabenta que l'arrendament fet per Bernat de Guimerà, per cinc anys, suposava un ingrés de 1.000 lliures anuals. Bernat va cobrar les anyades senceres del 1583 i el 1584; ara bé, les males collites del quinquenni van obligar l'arrendatari Bernat Ferrer a renunciar a l'arrendament. Mil lliures eren evidentment una quantitat aleatòria que depenia de la conjuntura; ara bé, tampoc no eren pas el conjunt de la renda del patrimoni. Quan Dionisa suplicava contra el sequestament reial de les rendes i la jurisdicció de les baronies d'Abella i de Ciutadilla (1594), atribuïa a Abella una renda anual de més de 800 lliures, encara que segurament la xifra era inflada. Unes notes més tardanes del patrimoni, de més credibilitat, ens assabenten que Abella havia rendit 300 lliures anuals en

70. ACA, AS, A5/261.

71. X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, vol. II, ps. 597-598. Bernat de Guimerà no figura entre els que formularen greuges particulars a les Corts del 1599; en canvi per exemple sí que hi figuren D. Gispert de Guimerà i del Papiol, Pere de Tamarit i Jaume Cristòfol de Guimerà. El darrer carlà de Tamarit (ACA, AS, Inventari 11, any 1584), capturat i desarmat (1597) sense haver estat trobat en «crim flagrant» i sense instància de part. Els dos primers a causa de la repressió virregnal per l'afer de la divuitena de la Diputació convocada el 24 de maig del 1591. Tot i que ha estat dit que el Consell de Cent no seguí la Diputació en l'afer de la Divuitena, cal remarcar que, precisament, el 1591 Pere de Tamarit era Conseller en cap de Barcelona. ACA Generalitat 1048, folis 978v-979, 984v-986, 996-999.

72. Concòrdia de deutes entre Dionisa de Guimerà i Ramon de Guimerà (28-IV-1613) (ACA, AS, A5/267).

73. Pere Baltassar Rabassa, notari de Tàrraga (14-XII-1600).

74. ACA, AS, A5/263. La procuració de Dionisa a Hug de Tamarit diu que Bernat de Guimerà feia testament al castell de Ciutadilla el 14 de desembre de 1600 davant Pere Baltassar Rabassa, notari de Tàrraga.

1662-1664, 320 lliures anuals en 1664-1667 i 400 lliures anuals en 1667-1670. En 1606-1607 Ciutadilla, en règim d'arrendament, rendia 940 lliures anuals. El 1662 i el 1668 Ciutadilla, l'onzè de Nalec i les torres d'Urgell, que ja formaven un bloc patrimonial, també en règim d'arrendament, rendien 1.170 i 870 lliures, respectivament. És clar que això reflecteix una certa davallada o, millor dit, un estancament conjuntural i també, com dècades abans, valors diferents segons el signe de la collita. Les maltempades no ajudaven pas a arrendar la baronia i aleshores, sota l'administració del rector i el batlle o del batlle sol, Ciutadilla, l'onzè de Nalec i les torres d'Urgell rendien en dos anys (1660-1661) 674 lliures 4 sous 5 diners, i el 1665 443 lliures, 12 sous i 8 diners.⁷⁵ Tot i les incidències de la conjuntura i de les males anyades, el patrimoni era bo, fins a l'extrem que els Guimerà podien ampliar-lo. El 1570 Gispert de Guimerà comprava per 1.250 lliures la torre de l'Alenyà, al terme de Bellpuig, a un tal Mateu Mora.⁷⁶ Recordem que a Bellpuig va fer testament i que la baronia de Bellpuig era del duc de Sessa. Aquesta compra del 1570 i l'emparament romà del 1596 reforcen la idea de relacions clientelars i de patrocini entre els Guimerà i el duc de Sessa. La quantitat pagada per la torre de l'Alenyà era substancial i no suposa un patrimoni escarransit. També Bernat va intentar ampliar el patrimoni i l'adquisició de la Bovera i Vallsanta n'és una prova, però en aquest cas el conflicte d'aspiracions jurisdiccionals i dominicals amb els Castre-Pinós impedí a Bernat de fer efectiva l'ampliació, en discutir-se-li la capacitat jurídica del dret de compra; però no li mancaven econòmicament les 2.583 lliures per fer-la efectiva.⁷⁷

El 1613 els deutes de la vídua Dionisa de Guimerà i Tamarit assolien les 2.101 lliures 7 sous. Amb el segrest i l'exili del marit, Dionisa havia deixat de pagar pensions de censals i llegats familiars; s'havia vist obligada a obtenir diners dels Tamarit i dels Argensola a canvi de penyores; i a obtenir diners prestats per a les despeses de Bernat a Roma i per al trasllat de Bernat, malalt, des de Perpinyà a Barcelona. D'aquests deutes, Ramon en restava obligat.⁷⁸ Però no sembla pas que el deute s'arrossegés gaire temps. Ramon redreçava el patrimoni i l'ampliava. Abans de la Guerra dels Segadors foren dues les vies d'ampliació: la via patrimonial i l'aprofitament de les dificultats de vassalls en conjuntura de maltempades.

La primera muller —Victòria de Vilanova— portà al matrimoni un dot de 10 mil lliures i uns béns als quals Ramon, un cop vidu i sense fills del matrimoni, no volia renunciar, allegant un llegat testamentari de Victòria de 13 mil lliures. Amb el segon matrimoni Ramon de Guimerà obtenia per a la seva segona dona una constitució dotal de 9 mil lliures.

El deute s'havia eixugat? Sigui com vulgui, la documentació familiar de l'època de Ramon dóna una imatge econòmica aparentment més assossegada. Havien prescrit les «aventures bandoleres». Xavier Torres observa que el 1614 Ra-

75. Les diverses referències a rendes a ACA, AS, Z/148 (1586), Z/153 (1594); Z/158 (1606); ACA, AS, 1223 (1662-1670).

76. ACA, AS, Zb/14.

77. ACA, AS, Z/149. A part disputes de possessió no estaria de més aclarir si som davant d'una qüestió relacionada amb el tema de la «minva de senyor».

78. ACA, AS, A5/267.

mon de Guimerà encara era perseguit per la lloctinència,⁷⁹ però també el perdó del duc d'Albuquerque (1619), amb el consentiment de l'Audiència, en acabar el seu govern. D'una llista de perdons de 25 persones, gairebé totes del braç militar, dues són Ramon i Felip de Guimerà, germans, fills de Bernat.⁸⁰

El matrimoni no era l'únic mitjà de redreçar el patrimoni. Ramon de Guimerà també sabia aprofitar les dificultats dels vassalls. El setembre de 1616 Jaume Ballart, de Ciutadilla, perdia una vinya en no pagar a Ramon de Guimerà les 25 lliures de l'arrendament del forn de pa de Ciutadilla.⁸¹ L'1 de juliol del 1631 Ramon de Guimerà comprava per 2 mil lliures als jurats i al batlle de Nalec l'onzè que la universitat s'havia imposat, prèvia concòrdia amb Ramon de Guimerà, que assumia la totalitat del deute que pesava sobre la universitat: 6 mil lliures.⁸² Els motius pels quals Ramon de Guimerà és qui comprava l'onzè no són clars. Els Guimerà havien tingut responsabilitats sobre Nalec. Coneixem una procura del 1561 feta pel bisbe de Vic a favor de Gispert de Guimerà per regir i governar «lo civil i criminal» del castell de Nalec,⁸³ i una dècada després trobem Hug de Guimerà, que entre el 1572 i el 1578 comprava 10 peces o sorts de terra a Nalec per valor de 620 lliures.⁸⁴

Entre el perdó de 1619 i la ruptura amb el rei del 1639 («deserció» de la campanya de Salses) patrimoni i renda semblen centrar —tot i la petició de la procuraduria comtal del [1624]— la preocupació de Ramon, fins a l'extrem que la seva «deserció», l'estiu del 1639, no exclouia que l'estiu del 1638 es dediqués a aprovisionar l'exèrcit reial amb blat de Ciutadilla.⁸⁵

Senyor bandoler o senyor jurisdiccional

El dot i les rendes de Victòria de Vilanova foren objecte de plet entre Joan de Vilanova, que reclamava dot i drets legítims, i Ramon de Guimerà, que reclamava un llegat. Malgrat que Victòria morí sense fills, Ramon no volia renunciar ni a la totalitat del dot ni tampoc als béns que havien pervingut a Victòria de la seva mare Polissenda,⁸⁶ un patrimoni a l'Empordà que rendia unes 460 lliures anuals format per terçons dels delmes de Figueres, Vilanant, Vilafant, Vilamalla i Fontanilles, delmes al terme de Biure, l'Hostal Nou de Figueres, el costal de Castelló d'Empúries, una casa dita la Cossona o la Co-

79. X. TORRES, *Nyerros i cadells...*, vol. iv, p. 1519.

80. *Ibid.*, vol. iv, p. 1424, nota 199. La consulta directa del document, localitzat i citat per Xavier Torres, ens ha permès d'identificar que els dos Guimerà de la remissió són Ramon i Felip, que la documentació familiar permet d'identificar com a germans i fills de Bernat de Guimerà.

81. ACA, AS, Z/165.

82. ACA, AS, lligall 1113.

83. ACA, AS, Zc/27.

84. ACA, AS, Zc/28-35.

85. ACA, AS, Llibre xic, lligall 4, núm. 666, l.s. i e. D'altra banda, he sabut per un estudi de Josep M. Paringué, inèdit, sobre la muntanya de Sobac a l'antic comtat de Pallars, que D. Ramon de Guimerà el 1624 era governador del vescomtat de Castellbó. Tenint en compte que el vescomtat era patrimoni reial, podríem pensar que tal vegada havia obtingut aquesta governació a canvi de la procuradoria que hi havia estat negada?

86. Polissenda era filla del magnífic Lluís Compte, donzell de Castelló d'Empúries, i de dona Peronella Grimau i de Vivers (Ph. LAZERME, *Noblesa catalana*, vol. III, ps. 361-369).

tona, també a Castelló d'Empúries, i un censal de pensió de 100 lliures que li feia el duc de Cardona.⁸⁷ Si Ramon de Guimerà allegava dret a un llegat testamentari per despeses fetes en defensa del patrimoni de Victòria, Joan de Vilanova allegava haver alimentat filla i gendre, durant cinc anys a casa seva a Perpinyà (de l'octubre de 1606 a l'octubre de 1611), anys durant els quals don Ramon havia disposat de dos criats, el mosso de cavalls i un cavall i molt de temps de dos cavalls, mentre que dona Victòria havia disposat d'una criada i la major part del temps de dues, i ambdós havien fet unes despeses totals de l'ordre de 500 lliures anuals.

L'articulat del plet dóna dades molt vives sobre la forta personalitat d'en Ramon, «de terrible condició», diu, «ni sa muller, dona Victòria de Guimerà y Vilanova ni los demés de sa casa ni tampoch sos vassalls lo gosaven contradir a dit Don Ramon en res per lo gran temor que li tenien» ... «volent que fessen tot lo que ell volia y posant-los temor ab amenasses» ... «ab facilitat amenessa —continua dient l'articulat— a les persones que no fan lo que ell vol y desija y après acostuma de exequitar o fer exequitar les amenasses». La vivor del retrat augmenta quan parla de la relació entre Ramon i Victòria: «Dona Victòria de Guimerà i Vilanova era dona accidentada perquè tenia geb de davant y de darrera que l'afeava molt ... per rahó d'aquesta difformitat dita dona Victòria no gosava tampoch contradir en res a dit Don Ramon de Guimerà, son marit, perquè tantost li treya al davant aqueixa diformitat que era cosa que ella sentia molt.» Don Joan afirma que don Ramon impedí a dona Victòria fer testament a Barcelona i dona Victòria va haver de fer un testament a Ciutadilla el gener del 1619 sota coacció. «Don Ramon de Guimerà posà son pedrenyal o pistolet al pit de dita dona Victòria, sa muller, perquè no volia fer lo testament o altre cosa de la manera que ell volia y desitjava amanassant-li molt... tant agrament y ab paraules tant pesades y fins a dir-li que ja y havia forma per a fer-la bolar.» Don Ramon, segons testimoni de don Joan de Vilanova, disposava d'un notari fidel, «Luís Rabassa notari de la vila de Tàrraga [que] és estat de molts anys a esta part y encara vuy molt familiar y amich de la noble part altra de Don Ramon de Guimerà del qual se valen totes las ocasions que li convenen y aquell lo serveix de boníssima gana fehent tot lo que lo dit don Ramon vol ab molta voluntat ... dit Luís Rabassa per dit don Ramon de Guimerà faria qualsevol cosa que aquell volga encara que sabés que no fos ben feta, tant és la amistat que los dos tenen y la familiaritat entre ells» ... «Perquè Don Ramon de Guimerà dóna moltes ganàntias a dit Luís Rabassa notari de Tàrraga servint-se d'ell en tot lo que li convé de l'art de notari i l té per notari de sa cort ... Luís Rabassa notari de Tàrraga és un home pobre y de molt poques facultats que viu del que dit don Ramon de Guimerà li dóna a guanyar y del que treu de anar a exequitions a un lloch y altre» i «és un home molt poch pràctic de son art de notari», i posava com a demostració defectes de forma i de contingut del testament de dona Victòria, que considerava no vàlid. Don Joan de Vilanova, a més, rebutjava els dos únics testimonis del testament, Joan Arrufat i Francesc Fosterias, perquè «... éran uns criats molt volguts y stimats de dit

87. ACA, AS, Llibre xic, lligall 4, núm. 666, l.s. i e.; i ACA, AS, A5, Successió Guimerà (Llibre xic, núm. 917), articles de Don Joan de Vilanova contra D. Ramon de Guimerà (juny de 1620). Els articles són elaborats per Josep Ramon Fontanella.

don Ramon de Guimerà de qui ell té y a molt gran confiança per guarda de la persona y altrament los quals acostumen sempre anar junt a sa persona y se'ls ne solia aportar contínuament ab si quant se n'anava fora ... acostumen a acompanyar-lo sempre y no apartar-se de sa persona».

Les allegacions de Joan de Vilanova en aquest viu articulat són prou explícites per donar-nos claus de comportament d'un senyor feudal, des del clientelisme notarial, lligat també a les activitats de cúria, fins a la fidelitat d'uns homes possiblement més lacais d'host que no pas servents domèstics. La condició de senyor bandoler —violència domèstica o senyorial inclosa— en termes de senyor feudal o jurisdiccional li escau molt millor que la condició de senyor bandoler en termes de delinqüència.⁸⁸ Aquesta consideració queda reforçada en observar l'exercici de la justícia per part del baró. Gispert de Guimerà, el 1653, pren la possessió de la baronia i, en fer-ho, feia seves les paraules d'un capbreu del seu avi Bernat del 1586: «En dita vila e terme [de Ciutadilla] té tota la jurisdicció civil y criminal alta y baixa e mer e mixt imperi e forques erigides de dos pilars de pedra y de fusta en diverses parts del terme en senyal de dita jurisdicció, en les quals se han penjat hòmens així ara, en temps de dit don Bernat, com encara en vida del quondam Sr. don Gispert son pare, com en temps dels altres predecessors i antecessors seus, y té també costell, y los predecessors han tingut, en la plassa de la present vila per a fer posar a la vergonya y fer altres coses concernents a l'exercici de tota jurisdicció.»⁸⁹

No sembla pas que el text sigui retòric, almenys pel que fa al 1586. Pel que fa al 1653, és més dubtós, però els comptes de la curadoria de Maurici de Cardona ens assabenten que el 1664 el curador pagava 88 lliures 9 sous a D. Emmanuel d'Areny, governador de la baronia d'Àbella, per les despeses fetes en penjar un home, i una minuta del 1654 ens explica que presos de Ciutadilla anaven a les galeres del rei: «Dich jo Joan Barceló scarceller que me a entregats Saldoni Agustí sosballe de la vila de Ciutadilla a Joan Bernadó àlias Garriga y a Franco Martí galiots, y lo dit Martí és condemnat per tota la vida, y per lo ver fas la present en Barcelona, ha 27 de mars 1654, Joan Barceló, scarceller.»⁹⁰

Bernat de Guimerà, en la seva petició de la procuradoria reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya del 1624, deia que a imitació dels seus avantpassats havia servit el rei, però mentre que servir el rei per part dels avantpassats era, segons els exemples que posava el mateix Ramon, la guerra contra els sarraïns al costat de Carlemany, la batalla de Las Navas al costat de Pere el Catòlic, la repressió de Mallorca (1343) al costat del rei Pere el Cerimoniós, la guerra de Sardenya (1449) al costat del rei Alfons el Magnànim i, el segle XVI, la regència de la vicaria de Nàpols, la governació de Menorca i el comandament de les galeres de Sicília. Però per al mateix Ramon servir el rei ja no consistia ni en funcions burocràtiques ni guerres del rei, sinó fidelitat a la corona i persecució

88. Aquest tema ha estat tractat per N. SALES a *Existí un bandolerisme català del barroc?*, «L'Avenç», 104 (maig de 1987), ps. 56-62.

89. ACA, AS, Z/188.

90. ACA, AC, 1223 (any 1664). ACA, AS, Llibre xic, lligall 4, núm. 666, l.s. i e. N. Sales dubta sobre la continuïtat d'aspectes de l'exercici de l'alta justícia després de la Guerra dels Segadors: *Fins quan pogueren els senyors alt-justiciers condemnar a mort*, «L'Avenç», 79 (febrer de 1985), ps. 20-27.

de bandolers. Aquest segon servei era indestriable de l'exercici jurisdiccional militar i judicial, però dins l'òrbita de la política interna, fora de l'òrbita de la política imperial. Fidelitat tal com la que expressà Ramon de Guimerà en l'afer del jurament del virrei Sentís (1622) i actuant directament en la persecució de bandolers, tot i que de perseguidor podia esdevenir perseguit. Havia servit el rei, diu, doncs, Ramon de Guimerà, jurant al virrei Sentís i «*persiguiendo ladrones, bandoleros y hombres facinerosos de los quales ha horcado ocho en sus propios lugares asistiendo a la persecución dellos con su propia persona cuio castigo sirvió para que se consiguiese la paz y la quietud de aquel Principado*», posant en perill la seva persona; així, l'any 1615 —diu—, «*aviendo sitiado a una cavania del término de Ciutadilla a Joan Calonge, ladrón homicida, voluntario de la cuadrilla de Bazmt. Benet de Rocallaura, el qual le tiró un pedrenalazo y habiéndole herido hirió de otro a un criado suio, dempués de lo qual le prendió y le cortó la cabeça*».⁹¹ No hem de dubtar que Ramon de Guimerà es considera un executor judicial i que no trobava fissures entre servir el rei i l'exercici jurisdiccional de la justícia. Bernat de Guimerà el 15 d'agost del 1591 havia escapat casualment de ser mort «per çò que com a procurador del senyor de Maldà —aleshores els Frigola— havia fet penyar malament a Pere Mala Cara sastre de dit lloch de Maldà».⁹² El contrapunt local de la jurisdicció eren lligams vassallàtics en el si de la comunitat, segons els esquemes de la solidaritat vertical entre pagesos i senyors; així, el 1612 Ramon de Guimerà deixava diners a Pere Pellicer, pagès de la vila de Verdú, perquè pogués pagar la defensa del seu germà, pres a les presons de l'abat de Poblet.⁹³

De senyors jurisdiccional a dirigents polítics

Ramon de Guimerà, després del mal moment polític i patrimonial del 1592 al 1619, s'havia rescabalat econòmicament, però no pas políticament. Malgrat la fidelitat a la corona en l'afer del jurament del virrei Sentís (1622), a la qual no podia haver estat pas aliena l'actitud del duc de Sessa,⁹⁴ se li negava la procuradoria reial dels comtats de Rosselló i Cerdanya (1624).

Com els Alentorn, de qui Elliott i Torres es pregunten si representaven una fronda latent de nobles malcontents, els Guimerà foren d'ençà si més no del 1591 recelosos davant del creixent poder d'una corona que els era cada vegada

91. ACA, AS, A5/269. La jurisdicció feudal, ens recorda X. Torres, formava part del sistema policial (*Nyerros i cadells...*, vol. III, p. 931).

92. Segons una enquesta judicial molt interessant, foren morts D. Dimes de Llordat i Joan Cadell, entre d'altres, per error, en lloc de Bernat de Guimerà. Joan Vicens dit lo Frare de les Belianes, amenaçat materialment de turment, i ja que ja estava condemnat a mort, denuncià els qui participaren en l'atemptat dirigit per Pere Altarriba, àlies Lo Student de la vila de les Belianes (ACA, Arxiu Castellvell-Maldà, lligall 416, plec Jurisdicció).

93. ACA, AS, Llibre xic, lligall 4, núm. 666, l.s. i e.

94. El duc de Sessa intentà una fórmula de transacció (E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, p. 17). Cal no oblidar la relació clientelar que sembla que hi havia entre els ducs de Sessa i els Guimerà. L'èmfasi posat recentment per N. Sales en la desaparició de les darreres grans dinasties comtals primigènies, en la debilitació dels senyors majors i en la promoció de la petita noblesa sots-feuditària de rerefons (*Història...*, ps. 136-138) fa pensar que aspectes d'aquest passat medieval podrien contribuir a explicar relacions clientelars modernes.

políticament més llunyana, aliena i enemiga. D. Gispert de Guimerà i del Papiol, que el 1591 havia format part de la divuitena de la Diputació i diputat del trienni 1608-1611,⁹⁵ encapçalà conjuntament amb D. Nofre d'Alentorn l'oposició de la noblesa a la publicació de cinc capítols de cort de les corts del 1599, que vulneraven entre altres coses privilegis estamentals de caràcter jurisdiccional i polític. Ramon de Guimerà formava part d'aquella llista de cavallers que, segons el protonotari Villanueva (1635), havien fet fracassar les corts de 1626-1632.⁹⁶ Ramon de Guimerà, el desembre de 1639, es negava, sembla, a participar en la campanya de Salses.⁹⁷ La seva oposició prenia un nou relleu amb el caire que anirien prenent les relacions institucionals catalanes amb el rei de Castella: El setembre del 1640 formava part per l'estament militar de la 36ena revolucionària dels consistoris catalans i era plenipotenciari per la Diputació del General en les primeres converses amb França conjuntament amb Francesc de Vilaplana. Ramon de Guimerà, com els Alentorn, els Sacosta, o Francesc de Gilabert,⁹⁸ el seu sogre, representava la cultura política del constitucionalisme contractual de sobirania paccionada i pluralitat de potestats, principi enfrontat a la teoria absolutista de la sobirania indivisible, en el qual cultura política nacional i divisió social del poder eren indistriables. Els comportaments polítics de la noblesa separatista no sempre foren del tot homogenis. Francesc de Tamarit anà a Salses, mentre que Ramon de Guimerà no ho va fer. Tot i així, l'un i l'altre eren parents, però mentre que Ramon era senyor jurisdiccional, Francesc, fill d'un fadrister, era castlà de Montclar i diputat militar de la Diputació del General. Mentre que Francesc de Tamarit dimitia perquè els pactes de la Peronne no respectaven un comandament militar català⁹⁹ per al gruix de l'exèrcit nacional i auxiliar, Ramon de Guimerà formava part del consell de guerra en el primer directori militar sortit dels pactes amb França. Això no obstant, Ramon de Guimerà tampoc no es mantingué dins els nuclis de direcció política i, com Tamarit, passà a la reserva burocràtica del nou règim. El juny de 1643 actuava com a segresta-

95. Ha de ser fill de Joan de Guimerà i del Papiol i nét de Francesc de Guimerà i del Papiol, aquest darrer germà de Gispert de Guimerà, senyor de Ciutadilla, que testava el 1581 (ACA, AS, A5/268; ACA, AS, A5/255, i AHPB: Pere Fiter Major, *Secundum liber testamentorum* [8-III-1581]). Gispert de Guimerà presentava greuge particular a la cort general del 1599. Havia estat objecte de procés de regalia i provisió de captura i després objecte de pública crida i bandejat, i va haver d'estar més de tres anys foragitat. Sembla que va ser pel fet d'haver format part el 1591 de la Divuitena de la Diputació (ACA, Generalitat, 1050, folis 551v i s.; 1053, folis 1148v i s.).

96. E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, ps. 127 i 372. En relació amb l'oposició als cinc capítols de cort, N. SALES, *Història...*, ps. 265-266.

97. La consulta dels papers de la Batllia General permeten d'observar que no hi ha recepció de la convocatòria per part de Ramon de Guimerà ni en les relacions de lletres monitòries als feudataris de l'octubre de 1638 ni en el memorial dels feus que tenien obligació de fer servei al rei segons relació del Dr. Joan Pau Xammar, assessor de la Batllia General, de l'abril de 1639 (ACA, Batllia General, classe 1 B, núm. 20). D'altra banda, davant el setge de Salses la posició catalana no fou unànime, no sols Ramon de Guimerà «desertà», sinó que la deserció tingué més d'oposició política que no pas de deserció militar, coincidint per exemple amb veus com la de Francesc Joan Vergós, que s'oposava que el conseller en cap de Barcelona es desplaçés a Salses (E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, p. 226).

98. J. P. RUBIES, *El pensament...*

99. Existia una percepció de comandament militar català entre els revolucionaris, com ho demostren els autoanomenaments de capità de l'exèrcit cristià o mestre de camp català.

dor al servei del fisc reial del comtat de Guimerà i del vescomtat d'Évol.¹⁰⁰ Ramon era segrestador d'aquestes baronies, com ho era Francesc Descatllar i Sorribes, de les baronies del duc d'Alba: Castelló de Farfanya i les baronies de Pinós i Mataplana;¹⁰¹ i, com Jeroni de Tamarit, mestre de camp de la ciutat de Barcelona, ho era de les baronies i les viles del duc de Sessa, baronies de Bellpuig, Linyola, Palamós i Calonge. Mentre que Francesc de Tamarit era «donzell del consell del rey nostre senyor —Lluís XIII— y son llochtinent en lo ofici de mestre racional de sa casa y cort».

Ramon de Guimerà passava comptes amb Francesc de Tamarit de la seva gestió de segrestador ja l'agost del 1642, és a dir, un any abans de la institucionalització administrativa dels segrestaments.¹⁰² Els segrestaments estaven políticament justificats. Francesc Santgenís, ciutadà honrat de Barcelona, en esdevenir exactor general de les confiscacions del Principat de Catalunya i comtats del Rosselló i Cerdanya, afirmava ser-ho «en les haziendas de las personas malafectas a la pàtria y rebeldes a sa magestat christianíssima per haver incidit en lo crimen de *laesae maiestatis in primo capite*, en conformitat de las sentèntias, per sa Exª y real Consell contra ells declaradas y publicadas». I Santgenís començava l'exacció i cobrança en virtut de privilegi «del Exm. Sr. Mariscal de la Motta despachat en Barcelona amb les degudas solemnitats als 22 de juny de 1643».¹⁰³

La data és significativa; Jordi Vidal ja ha situat entorn d'aquesta data una escissió nobiliària entre la fase de resistència i la fase de l'aliança formal amb França. I els Guimerà, com els Tamarit, foren la part de la noblesa que protagonitzà i dirigí precisament l'enllaç d'una cosa i l'altra, però no ho féu pas sola: Barcelona hi fou present i no pas com a espectadora vacil·lant, sinó com a organisme també dirigent, compromès i indestriable amb la Junta de Braços revolucionària.¹⁰⁴

Ramon de Guimerà, de segrestador va passar a esdevenir senyor almenys d'un dels patrimonis segrestats, el del comtat de Guimerà «en força de fideïcomís reial i perpètuu» i per «donació i concessió feta per lo rey que governava Cathalunya en lo temps de les turbacions».¹⁰⁵ El llinatge dels Guimerà, d'aquesta

100. ACA, Patrimoni Reial, Mestre Racional, 2816, foli 10. Ramon de Guimerà, com a segrestador del vescomtat d'Évol, arrendava el patrimoni a Antoni Generes, burgès de Perpinyà, però portava la gestió directa de les fargues (folis 7v-8). A. Generes havia guardat les armes del terç del General després de Salses (E. SERRA, *Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses. Juliol 1639, gener 1640*, «Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez», vol. II [Generalitat Valenciana 1988]. E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, p. 330).

101. Núria Sales remarca que sovint es troben Descatllar entre els procuradors dels ducs d'Alba. *Història...*, p. 365.

102. ACA, AS, A5/282.

103. ACA, PRMR, 2816, folis 22 i 24. Santgenís ja tenia responsabilitats econòmiques barcelonines i treballava colze a colze amb els diputats el setembre del 1640 (E. ZUDAIRE, *El conde-duque...*, p. 362).

104. El compromís polític de Barcelona arribà fins a l'extrem de comprometre totalment les seves finances fent de fermancera de la manlleuta de la Diputació del General (300.000 lliures), manlleuta (octubre de 1640) destinada a organitzar la resistència militar contra el marquès de Los Vélez. La Clavaria de Barcelona aleshores adquirí drets sobre les finances i els béns del General (E. SERRA, *L'inici de la Guerra dels Segadors: Un censal de 300.000 lliures*, «Jornades sobre el Barroc Català» [Girona, 17/19-XI-1987]).

105. ACA, AS; A5/1119. En prenia possessió el 1648 (S. CAPDEVILA, *El Castell...*). La monarquia de França no afavorí el patrimoni reial (N. SALES, *Història...*, ps. 365-373).

manera, no sols es rescabava del plet i de la concòrdia de finals del segle XVI, sinó que aconseguia d'unificar senyoria i llinatge guimeranians segons, potser, un desig recòndit que no deixava de recordar a la sollicitud del 1624: que descendia d'un Guimerà «*que vino a la conquista de Cataluña, sirvió en ella al Smo. emperador Carlomagno*», a qui l'emperador «*lo hizo merced de la villa y castillo de Guimerá que hoy es condado, dándocelo con el título de vervesor*».¹⁰⁶

La condició de segrestador d'ençà del 1642 i de senyor d'ençà del 1648 hagueren d'incidir favorablement en la renda del llinatge.¹⁰⁷ Entre el 1646 i el 1651 Ramon de Guimerà lluïa 6 censals de Nalec per valor de 1.927 lliures 11 sous 5 diners, entre preu i pensions vençudes. El 1653 feia partides a la taula de canvi per valor de 14.077 lliures 13 sous 4 diners, i en plena Guerra dels Segadors —31-x-1645— comprava la Torre o quadra de Móra o del Pedregal o Pedregalet al lloc de les Belianes, vegueria de Montblanc, alou endeutat de Clara Perellós i Castelló, abans Móra, per 1.300 lliures i encarrament de dos censals, un de 841 lliures de preu i l'altre de 500 lliures.¹⁰⁸

La postguerra no va deixar de tenir incidents per al segrestador: la comtessa de Guimerà¹⁰⁹ demanava «los fruits rebuts i que podia rèbrer del comtat de Guimerà des de l'any 1643 inclusive fins lo any 1652 també inclusive», que valorava en 14 mil lliures; exigia també els lluïsmes i les composicions d'aquells anys, la restitució de béns mobles i la reparació de danys sobre un bosc i sobre la capella de Vallsanta. La resposta, ja de Gispert de Guimerà, fill de Ramon de Guimerà, era contundent. Durant els anys que el llinatge havia posseït el comtat, l'havien posseït com a segrestadors primer i com a possessors de títols legítims després, i per tant estaven lliures de qualsevol restitució. Per als Guimerà la història política de Catalunya del 1640 al 1652 continuava essent legítima.

La trajectòria dels Guimerà és força significativa possiblement no pas en relació amb un llinatge aïllat, sinó en relació amb un sector del braç militar català amb vinculacions jurisdiccionals i urbanes, políticament homogeneïtzat i articulat per les institucions, el joc de les lleis i el sistema polític històric del país. Res no fa suposar que camp i ciutat fossin dos mons separats, la qual cosa obligaria a millorar el coneixement històric del Consell de Cent, de la Diputació del General i de l'Audiència, on de fet, i fora de l'aparell del nou estat

106. ACA, AS, A5/269. Entre els Alemany i els Guimerà hi havia hagut ja una concòrdia a propòsit del castell i terme de Guimerà el 1231 (ACA, AS, Inventari 11, Z/27).

107. El 1644 el comtat de Guimerà rendia 1.610 lliures, i el vescomtat d'Évol 22.000 lliures (ACA, PRMR, 2817, folis 1 i 2). Però els comptes passats amb Francesc de Tamarit el 1643 demostren que, entre les rebudes del segrestador (2884 ll. 8 d.) i les dates (2015 ll. 9 s.), Ramon de Guimerà encara restava creditor del fisc reial de 31 ll. 8s (4 d. ACA, AS, A5/282).

108. ACA, AS, Llibre xic, lligall 1, núm. 1047; ACA, AS, lligall 1113, plec 1105; ACA, AS, Za/31, 32 i 33. ACA, AS, Inventari 11, docs. 180 i 181. Entre els censalistes de Nalec primer i de Ramon de Guimerà després, figurava Josep Margarit i de Biure, vidu de Maria de Cardona i Sunyer com a curador dels béns dels seus fills. També, entre el creditors que el 1653 es beneficiarien de les partides que Ramon de Guimerà feia a la Taula de Canvi, hi havia Francesc de Tamarit.

109. Francesca de Pinós i de Fenollet, duquessa d'Híxar, possiblement dins un doble plet contra Isabel Agnès d'Erill i Sentmenat, que li'n disputava el domini (*Els castells catalans...*, vi-2, ps. 1015-1028), i contra els senyors de Ciutadilla reclamant-los rendes dels anys del segrest i possessió (ACA, AS, A5/1119).

emergent fins i tot ben sovint la mateixa Audiència, s'integraven aquells sectors en dialèctica externa amb la corona i interna entre elles i social amb els sectors sense representació institucional en aquelles instàncies.

La formació del nou estat provocava uns desajusts perceptibles pel que fa a l'aristocràcia. D'una banda, desplaçament de la funció pública per la via de la criminalització de les banalitats. De l'altra, bloqueig en el terreny de les responsabilitats burocràtiques, militars o eclesiàstiques. Finalment, marginació per la via del bloqueig institucional legislatiu. Des d'aquesta perspectiva caldria entendre el suposat abandó de funcions per part de la Diputació del General en matèria de contrafaccions (1593),¹¹⁰ coincidint amb les «pacificacions» de la lloctinència i amb l'adopció per part de l'Audiència d'una jurisprudència restrictiva en relació amb el mateix tema. La Diputació del General a finals del segle XVI (1591), coincidint amb els fets d'Aragó, fou objecte d'una dura repressió que no començà a superar fins als anys trenta del segle XVII. Si l'aristocràcia patí una crisi el segle XVII, possiblement fou més de caràcter jurisdiccional i polític i no pas de rendes en el sentit econòmic conjuntural del terme.

El desajust de l'aristocràcia ha estat interpretat històricament amb la connotació delictiva que el nou aparell estatal de la corona li aplicava.

El «visca la terra» dels bandolers dels anys propers al 1640 i dels pagesos de l'estiu del 1640 va ser l'hora de la resistència política, és a dir, l'hora de la pàtria de les institucions. La política imperial dels Habsburg, amb tota la pressió que suposà sobre el país entre contrafaccions, fisc i ocupació, va desplaçar el sector resistent de l'aristocràcia a un paper dirigent nou, que maldava per un model polític —una república a semblança de Gènova, deien— no absolutista, tal vegada políticament més inestable, però socialment més fluid.

Entre les guerres privades i les guerres del rei, la Guerra dels Segadors va poder ser un moment singular de guerres de la terra sota la direcció d'un bloc social de caràcter aristocràtic i urbà que va intentar responsabilitzar-se d'una revolució política.

Sota un doble impuls immediat: l'ocupació militar convergint dialècticament amb factors de revolta social i de pressió popular, els consistoris a remolc de la massa van encapçalar la defensa de les constitucions i els privilegis de Catalunya.¹¹¹ Ramon de Guimerà passava de la condició de «desertor» a membre actiu de les corts de Pau Claris i a membre del consell de guerra del primer directori militar després d'haver-se segellat l'aliança amb França. La posterior condició de segrestador al servei del fisc reial suposava una desviació del terreny polític al burocràtic, però encara dins el marc dels interessos públics. El pas de segrestador a senyor comtal, almenys pel que fa al combat de Guimerà, comportava un

110. V. FERRO, *El dret públic...*, p. 278, ha posat en relleu símptomes de dimissió de la Diputació del General en el terreny de la defensa de la legalitat constitucional. Cosa que contrasta amb la forta creativitat doctrinal que constata a la p. 449, per al segle XVII, però que coincideix amb els desajustaments polítics que hem esmentat. D'altra banda, l'estudi sobre els greuges generals de Belenguer demostra el greu contenciós en matèria de defensa de la legalitat entre l'Audiència i la Diputació (E. BELENGUER, *Un balance...*). N. Sales explica que no hi hagué dimissió sinó que la Diputació quedà momentàniament soterrada a causa de la repressió que coincidí amb els fets d'Aragó (*Història...*, p. 262).

111. Encertadament, Basili de Rubí afirma que a Barcelona els Consistoris anaven a remolc de la massa (*Corts de Pau Claris...*, p. 84).

retocés significatiu en el terreny de la funció pública. La necessitat de la nova corona de controlar la situació política possiblement la feia dimitir de reforçar el patrimoni reial en benefici del nobiliari. El reforçament patrimonial de la noblesa catalana, però, anava acompanyat de la reducció del seu paper polític.

La Guerra dels Segadors marcà la fi del paper de l'aristocràcia com a classe política¹¹² i la seva opció definitivament dominical.¹¹³ En el terreny local, era el pas de l'hegemonia del dominical sobre el jurisdiccional, i en el terreny general era el pas de la vocació d'intervenció en política (militar, burocràtica i institucional) a la vocació terratinent dins l'esfera del privat i econòmic.

112. N. Sales pensa també que a la Guerra dels Segadors els senyors van perdre la capacitat de mobilització militar i d'exercici de l'alta justícia criminal amb mer i mixt imperi: condemna (i execució) a mort (*Història...*, ps. 351-352. *ib.*, «Fins quan...»).

113. Ramon de Guimerà, el 9 de setembre de 1653, actuant com a terratinent, arrendava al quart el mas de n'Alós de Ciutadilla per sis anys. És la primera notícia que tenim dins l'arxiu familiar de formalització d'una parceria (ACA, AS, A5/186). En aquest sentit, també és interessant d'observar l'actuació i el pensament de Francesc de Gilabert de senyor bandoler (1592) a assagista de discursos polítics (1616) i de l'assaig polític a l'assaig agrarista el 1626 amb la seva *Agricultura universal y plàtica* (J. P. RUBIES, *El pensament...*).